

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ο εθνικισμός στις αρχές του 20^{ου} αιώνα»

Εκπόνηση: Γκριτζιώτη Ζαχάρω Α.Μ. 03119Μ005

Επιβλέπων Καθηγητής: Μελετιάδης Χάρης

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΜΕΛΕΤΙΑΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ,ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ (επιβλέπων)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ, ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ (μέλος)

ΚΟΤΑΡΙΔΗΣ ΝΙΚΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ (μέλος)

Copyright © Γκριτζιώτη Ζαχάρω All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΣΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΜΟΥ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Φτάνοντας στο τέλος των μεταπτυχιακών μου σπουδών θα ήθελα να ευχαριστήσω τα πρόσωπα που συνέβαλαν θετικά προκειμένου να περατώσω τις σπουδές μου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Αρχικά ευχαριστώ θερμά τον επιβλέπων καθηγητή μου κ. Μελετιάδη για τη στήριξη του, αλλά προπαντός που ως καθηγητής μου όλα αυτά τα χρόνια με βοήθησε να ανοίξω τους πνευματικούς μου ορίζοντες.

Πολύτιμοι, στάθηκαν όλοι οι καθηγητές μου, καθένας έβαλε το λιθαράκι του για να περατώσω τις ακαδημαϊκές μου σπουδές. Τέλος ένα μεγάλο ευχαριστώ στο παιδί μου, την Ειρήνη μου, αρωγός μου σε αυτό το ταξίδι της γνώσης.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ	7
SUMMARY.....	8
KEY WORDS.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΜΕΡΟΣ Α: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ.....	13
Α.1. ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	13
Α.2. ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ	15
Α.3. Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ.....	17
Α.4 Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ.....	19
β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ.....	20
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ.....	23
Β. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ	24
Β.1. ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	24
Β.3. Ο ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑ ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟ	27
Β.4 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ Η ΜΗΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΙΔΕΑ	28
Β.5 Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος στο βιβλίο του «Η κοινωνία της εποχής μας»(1932) θα γράψει χαρακτηριστικά:	30
Β6.Ο ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ.....	31
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	32
Γ.ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ	32
Γ.1.ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	32
Γ.2.Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ	34
Γ3 Ο ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ.....	36
Γ4 Η ΕΛΛΗΝΟΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ.....	37
Δ ΙΩΝΑΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.....	40
Δ.1.ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	40

Δ2 ΟΙ ΙΔΕΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΩΝΑ ΔΡΑΓΟΥΜΗ.....	42
Δ.3.ΕΘΝΟΛΑΤΡΕΙΑ.....	44
Δ.4.Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΡΑΓΟΥΜΗ.....	45
ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΠΟΨΕΩΝ	47
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	53

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται μία προσέγγιση της ιδεολογικής πολιτικής σκέψης, των Παπαναστασίου, Κανελλόπουλου, Δραγούμη και Περικλή Γιαννόπουλο. Η εργασία επικεντρώνεται στην αναζήτηση απόψεων των συγκεκριμένων διανοούμενων για το ιδεολογικό και πολιτικό ρεύμα του εθνικισμού στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Μέσα από το δημόσιο λόγο, τα άρθρα, τα βιβλία τους προσπάθησαν να ασκήσουν επιρροή στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Σκοπός της εργασίας είναι η μελέτη της επίδρασης των αντιλήψεων περί εθνικισμού, στη πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. η εθνικιστική ιδέα εκδηλώνεται στην καταπολέμηση της ξένης επίδρασης από τη μία και από την άλλη την επιβολή-καταστολή των τοπικιστικών τάσεων τμημάτων της κοινωνίας.

Σύμφωνα με τις αντιλήψεις οι οποίες διατυπώνονται από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου και Παναγιώτη Κανελλόπουλο σε αντιπαράθεση από ανάλογες απόψεις που εξέφρασε ο Ίων Δραγούμης και ο Περικλής Γιαννόπουλος.

Βεβαίως ο Εθνικισμός ως σύστημα εννοιών έχει ποικίλες απολήξεις μέσα στην κοινωνική ζωή και διαμορφώνει το πνευματικό και θρησκευτικό περιβάλλον στις Ελληνικές κοινωνίες μέσα και έξω από το Ελληνικό κράτος τις οποίες θα προσπαθήσω να προσεγγίσω στην ουσιαστική κοινωνιολογική της διάσταση.

Η μεθοδολογία της Ιστορικής κοινωνιολογίας, είναι ο τρόπος που επέλεξα για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας. Αξιοποιώντας το διαθέσιμο υλικό οδηγήθηκα στην απόφαση να εστιάσω στις αντιλήψεις για τον εθνικισμό. Διαπιστώθηκε έτσι πως οι απόψεις του Αλέξανδρου Παπαναστασίου συγκλίνουν με τις απόψεις του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, αλλά έρχονται σε μεγάλη αντίθεση με τις απόψεις του Ίων Δραγούμη και Περικλή Γιαννόπουλου.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Εθνικισμός, Έθνος, πολιτική, κοινωνία,

SUMMARY

This paper deals with an approach to ideological political thought, by Papanastasiou, Kanellopoulos, Dragoumi and Perkily Giannopoulos. The work focuses on seeking the views of specific intellectuals on the ideological and political current of nationalism in the early 20th century. Through public discourse, their articles, their books tried to influence the formation of public opinion. The purpose of this paper is to study the impact of perceptions of nationalism on the political and social life of the country in the early 20th century. the nationalist idea is manifested in the struggle against the foreign influence on the one hand and on the other the imposition-suppression of the localist tendencies of sections of society.

According to the views expressed by Alexandros Papanastasiou and Panagiotis Kanellopoulos in opposition to similar views expressed by Ion Dragoumis and Pericles Giannopoulos.

Of course, Nationalism as a system of concepts has various ends in social life and shapes the spiritual and religious environment in Greek societies inside and outside the Greek state, which I will try to approach in its essential sociological dimension.

The methodology of Historical Sociology is the way I chose to write this paper. Utilizing the available material I was led to the decision to focus on perceptions of nationalism. It was found that the views of Alexandros Papanastasiou converge with the views of Panagiotis Kanellopoulos, but are in stark contrast to the views of Ion Dragoumis and Pericles Giannopoulos.

KEY WORDS

Nationalism, Nation, politics, society,

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το 1829 ήταν σε θέση οι Έλληνες μετά το τέλος τεσσάρων αιώνων τούρκικης κυριαρχίας, να δημιουργήσουν ένα ανεξάρτητο έθνος – κράτος. Παρότι η δημιουργία του εθνικού κράτους ξεκίνησε αυθόρμητα, οι συνειδητές προσπάθειες δεν άργησαν να εμφανιστούν. *«Στα τέλη του 18^{ου} αι., το νεοσύστατο κράτος που δημιουργήθηκε, είναι μικρό και αδύναμο. Η νεοελληνική κοινωνία δεν έχει κατακτήσει εθνική ενότητα. Η πολύχρονη υποδούλωση της, οι σχέσεις μεταξύ πολιτών και πολιτικών στηρίζονται σε πελατειακές εκδουλεύσεις και στον νεποτισμό.»*¹ Οι βλέψεις και τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων καθορίζουν την εσωτερική πολιτική με ζοφερές συνέπειες (ταπεινωτική ήττα το 1897 από την Τουρκία, πραξικοπήματα, βαλκανικοί πόλεμοι, 1^{ος} Παγκόσμιος πόλεμος, μικρασιατική καταστροφή). Η σύγχρονη κοινωνία, Το νέο κράτος και πολιτισμός της χώρας μοιάζουν ελάχιστα με την αρχαία Ελλάδα που τόσο θαυμάστηκε κατά τη διάρκεια των αιώνων. Η σύγχρονη πολιτική κουλτούρα προσδιορίζεται από έναν στείρο παραδοσιακό πολιτισμό.

Το μόνο σημείο που οι Έλληνες μπορούσαν να συμφωνήσουν ήταν ότι τα σύνορά τους έπρεπε να επεκταθούν, μέχρι εκεί που όλοι οι Έλληνες θα ήταν πολίτες του Ελληνικού κράτους. «ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ». Εκεί όπου ο εγχώριος πολιτικός διχασμός έδωσε τη θέση του στον έντονο εθνικισμό που σχεδόν αμέσως τους ένωσε. Το καινούργιο εθνικό κράτος αποδείχτηκε ότι στην πράξη είχε επιπλέον ένα πλεονέκτημα για εκείνους που είχαν την εξουσία. Οι ιδεολόγοι του εθνικισμού σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις προσπαθούν να εντοπίσουν την απαρχή του δικού τους έθνους γυρνώντας πίσω εκατοντάδες ή και χιλιάδες χρόνια. ΟΙ εθνικιστές ήταν συνήθως μικροαστοί διανοούμενοι. Η καθυστέρηση της κοινωνίας έβρισκε την αντανάκλαση της στην έλλειψη ευκαιριών.²

¹ Chris Xarman «Μαρξισμός και Εθνικισμός» σελ 10 Εκδόσεις Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο Αθήνα 2018

² GRAMSCI ANTONIO «ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ» σελ. 65 ΗΡΙΔΑΝΟΣ ΑΘΗΝΑ 2005

Πως ορίζονται οι έννοιες του έθνους και του εθνικισμού

Η κατανόηση της έννοιας του φαινομένου του έθνους απαιτεί το διαχωρισμό του σε δύο διαφορετικές περιόδους το Έθνος ως «έθνος των ελίτ», το οποίο είναι ένα προ καπιταλιστικό – φεουδαρχικό φαινόμενο, και το «έθνος των μαζών», που αναφέρεται στο έθνος της εποχής του καπιταλισμού. Όταν μιλάμε για έθνος σήμερα εννοούμε το δεύτερο. Το «έθνος των ελίτ» ως όρος εμπεριέχει στοιχεία συγγένειας (φυλών ή κοινωνικών ομάδων όπως είναι η αριστοκρατία κατά κανόνα), ενώ συνδέθηκε με την εισαγωγή του βιολογικού –αιματολογικού προσδιορισμού του έθνους. Το «έθνος των μαζών» εισήγαγε ως κριτήρια για την έννοια του έθνους κοινωνικά – πολιτικά στοιχεία κοινωνικών διαχωρισμών διαφοροποιήσεων.³

«Όταν πρωτοεμφανίζεται στην εποχή του «έθνους των μαζών», στον καπιταλισμό, ο εθνικισμός εμπεριέχει θετικές – προοδευτικές λειτουργίες. Όμως σε μεγάλο βαθμό θα καταπολεμηθούν τα θετικά του στοιχεία, από τον αντιδραστικό εθνικισμό των κυρίαρχων που θα γεννήσει τον σοβινισμό και τον φασισμό ως τις ακραίες πλέον μορφές του. Ο σοβινισμός, είναι εκείνος ο ακραίος εθνικισμός που με φανατισμό υπερασπίζεται κάθε ίδια πτυχή, ενώ υποτιμά και απαξιώνει, επίσης με φανατισμό, κάθε ιδιότητα και πλευρά του άλλου. Από την άλλη οι θετικές λειτουργίες και το περιεχόμενο του αρχικού εθνικισμού θα μετασηματιστούν σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε πατριωτισμό και είναι ο αντίποδας του αντιδραστικού εθνικισμού των κυρίαρχων.»⁴

Στην Ελλάδα του 19^{ου} αρχές 20^{ου} αιώνα, υπήρξε μεγάλη ρήξη των κομμάτων της αριστεράς με τις εθνικές εκστρατείες, τόσο με αναφορά τους Βαλκανικούς πολέμους, όσο και τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Η ίδια πορεία που χάραξε η αριστερά στα πρώτα της βήματα καθορίστηκε από την έμπρακτη διεθνιστική αντιπολεμική πολιτική της ενάντια στην επέμβαση του ελληνικού στρατού στην Μικρά Ασία και την εξίσου

³ Νικόλαος Καρράς « Περικλής Γιαννόπουλος» σελ.27 Εκδόσεις Πελασγός, ΑΘΗΝΑ 2010

⁴ Νίκος Κοτζιάς, Πατριωτισμός και Αριστερά σελ.43-45 εκδόσεις Πατάκη Αθήνα 2014

διεθνιστική στάση της προς τις εθνικές μειονότητες που εγκλωβίστηκαν στα νέα σύνορα που χαράχτηκαν με αίμα (συμπεριλαμβανομένης και της Μακεδονικής μειονότητας).⁵

Συχνά όμως η αριστερή διάνοηση καταφεύγει αμήχανα στην ανάλυση των εθνικών συγκρούσεων σαν ένα θέμα «διαφορετικότητας κουλτούρας», δίνοντας έτσι εύκολα στους απολογητές του εθνικισμού να χρησιμοποιούν ασύστολα ρατσιστικές θεωρίες πολιτιστικής διαφοράς και ανωτερότητας για να δικαιολογήσουν τα αδικαιολόγητα.⁶

Η διαφοροποίηση ανάμεσα στον αντιδραστικό εθνικισμό και το πατριωτισμό δεν παρουσιάζεται μόνο στον χρόνο, ως στοιχείο και αποτέλεσμα της ιστορικής διαδρομής. Υπήρξε και είναι αποτέλεσμα της διαφορετικής λειτουργίας των χωρών, των πάτριων περιοχών. Των σχέσεων εξάρτησης. *«Η δημιουργία του σύγχρονου εθνικού κράτους συνοδευτική από δύο τάσεις, η μία γενική και η μία ειδική .Με την πρώτη, τη γενική, εγκαθιδρύθηκε ο καπιταλισμός η παγιώθηκε ο ήδη υπάρχων. Κατά προέκταση τέθηκαν οι διαχωριστικές γραμμές σε καινούργια πλαίσια. Προσπάθησαν, δηλαδή, να εντάξουν εδάφη που κάθε άλλο παρά «πάτρια» ήταν. Έτσι εμφανίστηκε ένας αντιδραστικός εθνικισμός, ο οποίος δεν πάλευε για τα πάτρια εδάφη και την κληρονομιά του, αλλά για εδάφη των άλλων καθώς και για την επιβολή μιας μη δημοκρατικής εξουσίας επί των άλλων».*

Ο εθνικισμός έχει μία εσωτερική και μια εξωτερική διάσταση .Αναφέρεται αφενός στους λαούς τρίτων κρατών, αφετέρου στην κοινωνία στο εσωτερικό του κράτους. Ως προς την λειτουργία, σύμφωνα με τον αντιδραστικό εθνικισμό ένας λαός είναι ανώτερος των άλλων. Διαθέτει χαρακτηριστικά υπεροχής απέναντί τους και δικαιούται κατά προέκταση να τους καταπιέζει. Μέσω αυτής της κοινωνικής ρατσιστικής του λειτουργίας επιδιώκει να συμπαρασύρει στους διεθνείς σχεδιασμούς του τις καταπιεσμένες στο εσωτερικό του κοινωνικές ομάδες, αλλά και να δικαιολογήσει παραπέρα την καταπίεση των τελευταίων . Όπως στο εσωτερικό ο αντιδραστικός εθνικισμός διαχωρίζει, αποκλείει, διαμορφώνει εχθρότητα προς τα «βιολογικά» η πολιτισμικά έτσι και στις σχέσεις των κρατών επιδιώκει να

⁵ Το ίδιο σ.15

⁶ Chris Xarman «Μαρξισμός και Εθνικισμός» σελ 10 Εκδοσεις Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο Αθήνα 2018

εκμεταλλεύεται τρίτα κράτη, να καταπατά τα δικαιώματά τους, να διαμορφώνει εχθρότητες.⁷

«Το τι σήμαιναν τα παραπάνω φάνηκε σε όλη του τη φρίκη με τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο του 1913, όταν τα αντίπαλα εθνικά κράτη της Ρουμανίας, της Σερβίας και της Ελλάδας συμάχησαν ενάντια στη Βουλγαρία και χάρισαν τη Μακεδονία στα δύο, οδηγώντας σε τραγικό απολογισμό με περίπου μισό εκατομμύριο νεκρούς. Και φάνηκε και πάλι το 1915, όταν στην προσπάθεια τους να κερδίσουν με το μέρος τους πληθυσμούς που μιλούσαν τούρκικα και κουρδικά, οι Νεότουρκοι εθνικιστές αξιωματικοί οργάνωσαν την εξόντωση της μεγάλης πλειοψηφίας των αρμενόφωνων. Φάνηκε το 1918-19 αλλά και το 1921-22 όταν ο πόλεμος μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας οδήγησε στο μαζικό διωγμό εκατοντάδων χιλιάδων πολιτών εκατέρωθεν. Ο εθνικισμός είχε φτάσει έτσι στο σημείο να σημαίνει εθνικές εκκαθαρίσεις, βίαιες απελάσεις, αλλά ακόμη και στρατόπεδα εξόντωσης.»⁸

«Όταν λοιπόν μιλά κανείς για τον εθνικισμό θα πρέπει ιστορικά να διαχωρίζει ανάμεσα στον προοδευτικό και τον αντιδραστικό. Ιστορικά, λοιπόν, είναι λανθασμένη η αντίληψη ότι ο εθνικισμός ήταν κάποτε μόνο προοδευτικός και μετά έγινε μόνο αντιδραστικός. Εξαρχής υπήρχαν και οι δύο τύποι εθνικισμού. Στον βαθμό που το ζευγάρι προοδευτικός/αντιδραστικός εθνικισμός υποκαθίσταται μέσα από την εξέλιξη της γλώσσας και της πραγματικότητας, από το ζευγάρι εννοιών πατριωτισμός και αντιδραστικός εθνικισμός, τότε έχουμε να κάνουμε με την εννοιολογική μετεξέλιξη του προοδευτικού εθνικισμού στον πατριωτισμό (που ορίζει πολιτικά δικαιώματα, αντιλαμβάνεται τους ανθρώπους ίσους και ενσωματώνει στην πατρίδα ανθρώπους διαφορετικής καταγωγής και φυλής), και την έννοια του εθνικισμού που προσδιορίζεται πλέον μονοδιάστατα ως αντιδραστικός εθνικισμός του παρόντος.»⁹

⁷ Νίκος Κοτζιάς, Πατριωτισμός και Αριστερά σελ.54-55 εκδόσεις Πατάκη Αθήνα 2014

⁸ Chris Harman «Μαρξισμός και Εθνικισμός» σελ 42 Εκδόσεις Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο Αθήνα 2018

⁹ Νίκος Κοτζιάς, Πατριωτισμός και Αριστερά σελ.68 εκδόσεις Πατάκη Αθήνα 2014

ΜΕΡΟΣ Α: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Α.1. ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου υπήρξε μία από τις κορυφαίες προσωπικότητες της Ελληνικής πολιτικής ιστορίας. Γεννήθηκε στην Τρίπολη το 1876. Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ξεκίνησε ως διανοητής της πολιτικής και έτσι πέρασε στην πολιτική της πράξης. Τόσο ως διανοητής, που η προσφορά του ήταν σημαντική στην ανάλυση κοινωνικών φαινομένων και προβλημάτων, όσο και ως πολιτικός έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο σε κρίσιμες αποφάσεις και μέτρα για ζητήματα πολιτειακά, κοινωνικά και τεχνικού εκσυγχρονισμού της χώρας. Γεννήθηκε το 1876 στην Τρίπολη. Σπούδασε νομική και κοινωνικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Συνέχισε τις σπουδές του στη νομική τη φιλοσοφία στα πανεπιστήμια της Χαϊδελβέργης, του Βερολίνου, του Λονδίνου, των Παρισίων. Την περίοδο των σπουδών του στη Γερμανία ο τρόπος σκέψης του επηρεάστηκε από τις σοσιαλιστικές ιδέες που επικρατούσαν.¹⁰

Υπήρξε συνιδρυτής της κοινωνιολογικής εταιρίας το 1909 όπου τα μέλη της έναν χρόνο αργότερα ίδρυσαν το Λαϊκό κόμμα με το οποίο και εξελέγη βουλευτής για πρώτη φορά. Είναι από τους πρώτους σοσιαλιστές όμως απέχει από τον κομμουνισμό. Έχει έναν δικό του τρόπο ερμηνείας του μαρξισμού και θεωρεί ότι είναι δυνατό να υπάρξει υπεράσπιση της εργατικής τάξης, μέσα από το υπάρχον σύστημα και να γίνει η μετάβαση σε μία σοσιαλιστική κοινωνία, χωρίς επανάσταση την οποία χαρακτηρίζει αδίκημα του πολιτισμού. Για την Ελλάδα πιστεύει πως η σοσιαλιστική μετάβαση μπορεί να συμβεί με την οργάνωση της εργατικής τάξης σε επίπεδο πολιτικών και κοινωνικών συμμαχιών, οπότε το κράτος θα υποχρεωθεί σε παραχωρήσεις.¹¹

Πιστεύει ότι είναι εφικτό το κράτος να εφαρμόσει μία πολιτική που να βασίζεται στις αρχές του εξελικτικού σοσιαλισμού. Τις αντιλήψεις του αυτές συμμερίζονται τα περισσότερα στελέχη του κόμματος των φιλελευθέρων. Οι απόψεις τους συγκλίνουν σε πολλά σημεία και αποδέχονται ότι είναι δυνατές οι κοινωνικές συγκρούσεις, και

¹⁰ Αλέξανδρος Παπαναστασίου «Ο Εθνικισμός»σελ.3. ΚΑΔΜΟΣ Θεσσαλονίκη 2008

¹¹ Το ίδιο σελ. 4

αναγνωρίζοντας την ανάγκη αυτόνομης οργάνωσης της εργατικής τάξης. Η εργατική τάξη άλλωστε εκείνη την εποχή, ήταν τόσο ολιγόριθμη όσο και ανοργάνωτη. Ανάμεσα στο Βενιζέλο ,και στον Παπαναστασίου υπήρξε στα πρώτα έτη πολιτικής τους συνύπαρξης ιδίως, μια συμπληρωματικότητα λειτουργιών και ρόλων Η πολιτική του Βενιζέλου είχε ανάγκη την ροπή του Παπαναστασίου για να υλοποιηθεί.¹²

¹² Το ίδιο σελ. 4

Α.2. ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

Ο Παπαναστασίου ορίζει τον εθνικισμό και τον αναλύει ως εκδήλωση που περιορίζεται στα όρια του ίδιου του έθνους, ή και ως προσπάθεια συγχώνευσης σε ενιαίο σύνολο *διαχωρισμένων μερών του αυτού έθνους*.

Ξεκινώντας απ' αυτόν τον «εθνικισμό», ο Παπαναστασίου «θέτει το βασικό ερώτημα «τι είναι έθνος» και εξετάζει εάν υπάρχουν και ποια μπορεί να είναι τα ουσιώδη γνωρίσματα για να προσδιοριστεί ως έθνος μια συλλογική οντότητα. Πρόκειται για την καταγωγή, τη θρησκεία και την κοινότητα γλώσσας. Ο Παπαναστασίου αποκλείει την καταγωγή επικαλούμενος, τις επιμιξίες που συμμετέχουν στη διαμόρφωση εθνικών συλλογικών οντοτήτων. Αποκλείει εύλογα και τη θρησκεία, αφού μεταξύ τους αλλόθρησκοι, ή και πιστοί διαφορετικών δογμάτων, ενδέχεται να αισθάνονται και να είναι μέλη της ίδιας εθνικής κοινότητας.»¹³

Για τη γλώσσα ο Παπαναστασίου δέχεται ότι έχει μεγαλύτερη σημασία, Σημειώνει όμως ότι η κοινή γλώσσα δεν εμποδίζει το διαχωρισμό (π.χ Αγγλία- Ιρλανδία, Ως και οτι κοινότητες μεταξύ τους αλλόγλωσσες συγκροτούν έθνος (Ελβετία) .Υιοθετεί την τοποθέτηση του σύγχρονου του Μανώλη Τριανταφυλλίδη, « ότι κάθε γλώσσα δέχεται ξένες επιρροές αλλά και ότι τα ξένα στοιχεία συγχωνεύονται με την εθνική γλώσσα.»¹⁴ Να σημειωθεί εδώ ότι σε κράτη –έθνη που σχηματίστηκαν τον 19^ο και τον 20^ο επιδιώχθηκε με παρεμβάσεις της πνευματικής ελίτ ή και της κρατικής εξουσίας, η απαλλαγή της αντίστοιχης εθνικής γλώσσας από συγκεκριμένες επιρροές και προσμείξεις. ¹⁵

Ο Παπαναστασίου παρατηρεί όμως πως όταν η συμβολή των ξένων στοιχείων είναι μεγάλη γίνεται «προσέγγιση εθνική που τείνει να μεταβάλει τον χαρακτήρα του σχετικού έθνους, να το αφομοίωση με άλλο» Το 1916 σε μία μελέτη του ο Παπαναστασίου έγραφε «*Τα εξωτερικά γνωρίσματα, δεν μπορεί να προσδιορίσουν ένα πλήθος*» και υποστήριξε ότι το ασφαλέστερο γνώρισμα είναι εσωτερικό, είναι ή

¹³ Αλέξανδρου Παπαναστασίου Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ Κοινωνιολογική μελέτη σελ.39 εκδόσεις Κάδμος .Αθήνα 2008

¹⁴ Μανώλης Τριανταφυλλίδη Αί Ξένα Λέξεις εις τας άλλας γλώσσας .εκδ.1907

¹⁵ Αλέξανδρου Παπαναστασίου Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ Κοινωνιολογική μελέτη σελ.39 εκδόσεις Κάδμος .Αθήνα 2008

συνείδηση, που την εξηγεί ως αναγνώριση από τους συγκροτούντες το έθνος ότι αποτελούν ένα ξεχωριστό σύνολο. Είναι το ασφαλέστερο, ακριβέστερα το σταθερό κοινό γνώρισμα, διότι τα εξωτερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα ποικίλλουν.¹⁶

. Ο Παπαναστασίου εξετάζει επίσης το ζήτημα της εδαφικότητας του έθνους και θέτει το ερώτημα ποια είναι τα όρια του ; Καταλήγει στην αναζήτηση ορίων του κράτους που να συμπίπτουν με την εδαφικότητα του έθνους, να ανταποκρίνονται δηλαδή στην έννοια του έθνους κράτους. Ουσιαστικά αναζητά τη συνεπή εφαρμογή της αρχής των εθνοτήτων. Επισημαίνει όμως την ύπαρξη εθνικών μειονοτήτων μέσα στο έθνος-κράτος, δηλαδή το ανέφικτο ακέραιο εφαρμογής αυτής της αρχής σε ορισμένες περιπτώσεις. Ο Παπαναστασίου θεωρεί δεδομένη τη σύνδεση του έθνους με μία εδαφική περιοχή. Αυτή η σύνδεση έχει ιδιαίτερη σημασία. Η εδαφικότητα είναι το σταθερό στοιχείο της υπόστασης των εθνικών συλλογικών οντοτήτων. Δεν υπάρχει εθνικό σύνολο ιστορικά ασύνδετο από εδαφική περιοχή.¹⁷

16

¹⁷ Λαός που διατήρησε την ιδιαιτερότητα του και την εθνική του συνείδηση υπό συνθήκες ακραίας διασποράς επί περίπου 20000 χρόνια , ο εβραϊκός, κράτησε ως συστατικό του στοιχείο την αναφορά σε μια συγκεκριμένη εδαφική περιοχή, στην οποία και οικοδομήθηκε, τον 20^ο αιώνα, το κράτος του Ισραήλ.

A.3. Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

Η αρχική αιτία του εθνικισμού είναι όχι οικονομικά συμφέροντα, αλλά το κοινωνικό ένστικτο, ωθεί τον άνθρωπο στη προσκόλληση σε ορισμένο πολιτισμό και ορισμένη ιστορία με τέτοιο τρόπο ώστε δεν θέλει την καταστροφή της σχετικής ομάδας ανθρώπων και του σχετικού πολιτισμού.

Τι είναι εθνικισμός; Η χρήση αυτού του όρου γίνεται από όλο τον κόσμο .Λίγο όμως εξετάζεται το περιεχόμενό του και όχι σπάνια δίδεται αξία στη βάση υποκειμενικών κριτηρίων. Γι' αυτό και όταν θέλει κανείς να εξετάσει, τα εθνικιστικά ζητήματα μόνο ενός Έθνους, είναι ενδιαφέρουσα η ανάλυση της έννοιας του εθνικισμού και ακριβέστερα έρευνα της γεννήσεως και της σημασίας του.

«Εθνικισμός γενικά σημαίνει την προσπάθεια ενός Έθνους να επιβάλλεται, αλλά δεν αποτελεί κάθε είδους επιβολή εθνικισμό, παρά μόνο η γενομένη εντός των ορίων του Έθνους. Εκτός από αυτό ο εθνικισμός αν και στηρίζεται στο περιορισμό της επιβολής του Έθνους εκτός των ορίων του, ή ανταγωνίζεται προς ξένη επιβολή , αποτελεί αντίδραση εναντίων της ή αποβλέπει στη δημιουργία ενότητας και παράσταση του έθνους ακέραιου απέναντι των άλλων εθνών, με άλλα λόγια μπορεί να πει κανείς εκδηλώνεται στις εξωτερικές σχέσεις του Έθνους. Οι περιπτώσεις της εσωτερικής ζωής των εθνών, στις οποίες γίνεται χρήση των όρων εθνική επιβολή, θέληση του έθνους να ξεχωρίσει από την θέληση ενός μέρους αυτού, π.χ. του ηγεμόνος, όση και αν έχουν συνάφεια με τις εθνικιστικές εκδηλώσεις στην έννοια που εξέθεσα παραπάνω, έχουν την ιδιαίτερη ιστορία και σημασία τους ,αποτελούν, με άλλα λόγια, χωριστά φαινόμενα.»¹⁸

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω μπορούμε να ορίσουμε τον εθνικισμό ως την προσπάθεια:

«ενός έθνους να επιβληθεί μέσα στα όρια του, αποκρούοντας την επιβολή αλλοεθνών, ή για τη συγχώνευση όλων των χωρισμένων μερών αυτού του έθνους. Στη πρώτη περίπτωση η εθνικιστική ιδέα εκδηλώνεται με την καταπολέμηση της ξενικής επίδρασης, δε στη δεύτερη στη κατάπνιξη τοπικιστικών τάσεων τμημάτων αυτού του

¹⁸ Αλέξανδρου Παπαναστασίου Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ Κοινωνιολογική μελέτη σελ.39 εκδόσεις Κάδμος .Αθήνα 2008

έθνους. Και στις δύο περιπτώσεις η ουσία είναι η προσπάθεια προς την κυριαρχία υποστάσεως ολόκληρου του έθνους. Η προσπάθεια αυτή εκδηλώνεται, άλλοτε εντονότερα και άλλοτε ασθενέστερα σε όλα τα στάδια της ανθρώπινης ενέργειας, στην πολιτική τη πνευματική την οικονομική την κοινωνική, και τη θρησκευτική ζωή.¹⁹.

¹⁹ Το ίδιο σελ 40

A.4 Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

α. Στη κατηγορία του **πολιτικού εθνικισμού** υπάγονται οι προσπάθειες των εθνών προς διατήρηση της ανεξαρτησίας- επαναστατικός εθνικισμός- επίσης οι τάσεις λαών ελεύθερων προς απελευθέρωση υπόδουλων ομοεθνών και πολιτική προσάρτηση τους –απελευθερωτικός εθνικισμός- ή προς ένωση με επίσης ελεύθερους ομοεθνείς- ενωτικός εθνικισμός- και τέλος οι τάσεις ελεύθερων μεν εθνών αλλά πολιτικώς ενωμένα με άλλο ή άλλα έθνη προς αποχωρισμό και αυθύπαρκτο διαβίωση – αποχωριστικός εθνικισμός. Παραδείγματα αμυντικού εθνικισμού παρέχει η ιστορία όλων των εθνών.²⁰ Η νεώτερη ιστορία της Ελλάδας παρέχει χαρακτηριστικά παραδείγματα επαναστατικού και ενωτικού εθνικισμού.²¹ Αυτές οι μορφές του πολιτικού εθνικισμού δεν εμφανίζονται πάντοτε αμιγείς. Έτσι η προσπάθεια προς απελευθέρωση υπόδουλων ομοεθνών συνδυάζεται πολλές φορές με επαναστατική εξέγερση τους.

«Σήμερα βλέπουμε να κυριαρχεί στην πολιτική ζωή των πολιτισμένων λαών ο Εθνικισμός. Κανείς δεν είναι διατεθειμένος να θυσιάσει την εθνική του ανεξαρτησία. Όσοι είναι υποταγμένοι θέλουν να ελευθερωθούν, όσοι είναι πολιτικώς χωρισμένοι από τους ομοεθνείς τους επιδιώκουν να ενωθούν μαζί τους, και εκείνοι που είναι ελεύθεροι και με αλλοεθνείς θέλουν να χωριστούν, δηλαδή όλοι επιδιώκουν να συνταυτίσουν Έθνος και Κράτος. Συγχρόνως όλα τα έθνη καταβάλλουν προσπάθειες να καλλιεργήσουν και να προάγουν την γλώσσα τους, την τέχνη και την επιστήμη. Εκδηλώνεται δηλαδή η ισχυρή θέληση κάθε λαού να ζήσει ανεξάρτητα»²². Από όλα είδη εθνικισμού στην μεγαλύτερη σημασία έχει ο πολιτικός εθνικισμός, γιατί η ξένη πολιτική επιβολή, εναντία της οποίας στρέφεται, δεσμεύει γενικότερα την ελεύθερη κίνηση κάθε έθνους και συνεπιφέρει εύκολα και άλλα είδη επιβολής. Ο πολιτικός εθνικισμός διεξάγεται δυσκολότερα, γιατί η ξένη πολιτική επιβολή ασκείται με τη βία.

²⁰ Το ίδιο σελ.41

²¹ Το ίδιο σελ 43

²² Το ίδιο σελ. 55

β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ

Στην οικονομική ζωή εθνικισμός σημαίνει την προτίμηση από το έθνος των αγαθών τάση του ανθρώπου να ικανοποιεί τις ανάγκες όσο το δυνατό το καλύτερο και με τη μικρότερη θυσία που τον κάνει να προτιμά τα ξένα πράγματα, όταν εκ πληρούν αυτούς τους όρους. « *Η επίδραση των οικονομικών σχέσεων, των οικονομικών συνθηκών στην ανάπτυξη του εθνικισμού είναι μεγάλη. Οι οικονομικές σχέσεις αποτελούν τη βάση κάθε κοινωνίας. Φέρουν σε επαφή τους ανθρώπους, δημιουργούν δεσμούς μεταξύ τους, κοινές βιοτικές συνθήκες και κοινά αισθήματα. Αλλά οι οικονομικές σχέσεις επηρεάζουν άμεσα τον εθνικισμό. Η ξενική πολιτική επιβολή, εναντίον της οποίας αποτελεί αντίδραση ο εθνικισμός, είναι πάντοτε συνδυασμένη με την οικονομική εκμετάλλευση των ατόμων.*»²³ Ο εθνικισμός είναι ισχυρότερος στις τάξεις που έχουν να χάσουν περισσότερο από τη ξένη επιβολή. Συνέπεια τούτου οι κατέχοντες δηλαδή οι εύπορες τάξεις, είναι πάντοτε οι θερμότεροι φορείς του εθνικισμού καθώς βλάπτονται τα συμφέροντα τους. Είναι γνωστή η δυσκολία που συνάντησε η εξάπλωση της ιδέας της Ελληνικής επανάστασης σε μερικούς κύκλους εύπορων ομογενών. Τέλος οικονομικοί λόγοι συντελούν, ώστε πολλές εργατικές οργανώσεις να ζητούν προστασία της εγχώριας εργασίας απέναντι της ξένης.

²³ Το ίδιο σελ.89

Α.5. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

«Κύρια μορφή εκδηλώσεως του πνευματικού εθνικισμού είναι ο γλωσσικός εθνικισμός, δηλ η τάση προς επιβολή της ιδιαίτερης γλώσσας ενός έθνους μες στα ίδια του τα όρια, αλλά δεν υπάρχει στάδιο πνευματικής ζωής, από τα έθιμα και της συνήθειες μέχρι την τέχνη και την επιστήμη που να μην εκδηλώνονται εθνικιστικές τάσεις. Η εκδήλωση του εθνικισμού στη γλώσσα έχει όχι μόνο καθολικότερο χαρακτήρα, αλλά είναι και εντονότερος. Αυτό εξηγείται, αφού η γλώσσα όχι μόνο απορρέει από ολόκληρο το Έθνος, έχει δημοκρατικό χαρακτήρα, δηλαδή κάθε γλωσσική μεταβολή έχει ανάγκη προς πολιτογράφησης της, της επιδοκιμασίας του έθνους, αλλά και αντανακλαστικά το επηρεάζει ολόκληρο. Γιατί η γλώσσα είναι για τη ψυχή των ανθρώπων ότι ο ατμοσφαιρικός αέρας για το σώμα.»²⁴

Ο Παπαναστασίου διατυπώνει ότι η τέχνη και σε λιγότερο βαθμό η επιστήμη επηρεάζονται από το εκάστοτε έθνος, επειδή είναι δημιούργημα λίγων ανθρώπων, οπότε η επίδραση που ασκούν στον λαό είναι μικρότερη σε σχέση με τη γλωσσική επίδραση. Η τέχνη και η επιστήμη που εκδηλώνονται σε ένα έθνος, δεν είναι αποκλειστική, αυτό συμβαίνει γιατί ένα έθνος είναι δυνατό να παράγει εντελώς διαφορετικούς τύπους στην τέχνη και την επιστήμη. Ένα Πλάτωνα και ένα Αριστοτέλη, ένα Γκαίτε και ένα Σίλερ, ένα Μιχαήλ Άγγελο και ένα Ραφαήλ. Από το άλλο μέρος η τέχνη και η επιστήμη υπερβαίνουν τα εθνικά όρια, Ωστε είναι πολύ δύσκολο να υπάρξει καθορισμός εθνικών χαρακτηριστικών. Οπότε ένα έθνος που προσλαμβάνει επιστήμη και τέχνη ξένη που έχει δηλαδή αναπτυχθεί σε ένα άλλο έθνος, δεν χάνει τον εθνικό του χρωματισμό.²⁵

Για τη γλώσσα όμως δεν συμβαίνει το ίδιο. Με τη διατύπωση αυτή ο Παπαναστασίου δεν εννοεί ότι η γλώσσα δεν δέχεται ξένες επιδράσεις. Τόσο οι ρίζες των λέξεων, όσο και οι καταλήξεις και η σύνταξη μεταβιβάζονται από τη μία στην άλλη γλώσσα.

²⁴ Το ίδιο σελ. 45

²⁵ Το ίδιο σ.52

Ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης αναφέρει στη μελέτη του Ξενηλασία και Ισοτέλεια 1905-1907, «ότι τα ξένα αυτά στοιχεία συγχωνεύονται στη γλώσσα χωρίς να χάνει την ιδιοτυπία της. Υπάρχει όμως και η περίπτωση η εισβολή των ξένων στοιχείων να είναι μεγάλη, με συνέπεια να παραγκωνίσει τη γλώσσα του τη γλώσσα του σχετικού έθνους από τη ξένη Π.χ. η εισβολή λατινικών στοιχείων στην Ελληνική γλώσσα τους πρώτους αιώνες της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, σημαίνει ότι γίνεται εθνική προσέγγιση που τείνει να μεταβάλλει τον χαρακτήρα του έθνους, να το αφομοιώσει με άλλο». Επίσης τονίζει ότι η διαφορά μεταξύ γλώσσας, τέχνης και επιστήμης είναι ποσοτική, γιατί οι μεν ασκούν επίδραση στη σκέψη και το αίσθημα ενός έθνους, από την άλλη η εξάπλωση μιας ξένης γλώσσας σε ένα έθνος ή σε ένα τμήμα, εκτός της μητρικής γλώσσας η αντικατάστασή της δε σημαίνει αναγκαία αφομοίωσή της καθώς υπάρχουν πολύ παράγοντες, που είναι ουσιώδεις, όπως διαφορά θρησκευματος, διαφορά γλώσσας, γεωγραφική, να τα κρατήσουν χωρισμένα και δεύτερο, ότι μεταξύ των διαφορών τέχνης και επιστήμης υπάρχουν διαφορές, καθώς ορισμένες φορές έχουν βαθιές ρίζες και είναι δυνατό να επηρεάζουν το κράτος.

Η ποσοτική διαφορά μεταξύ γλώσσας, τέχνης και επιστήμης που αναφέρει ο Παπαναστασίου είναι αρκετά μεγάλη ²⁶ ώστε να καταντά ποιοτική. Γι αυτό ο εθνικισμός στην τέχνη εκδηλώνεται αισθητός, στην επιστήμη σπανίως. Σε εποχές μεγάλου εθνικού φανατισμού, όπως με τον γαλλογερμανικό πόλεμο του 1870. Εναντίον της γερμανικής μουσικής αναπτύχθηκε έντονα στη Γαλλία, υπερτίμηση της δικής της επιστήμης και υποβιβασμό της επιστήμης των εχθρών.

²⁶ Το ίδιο σελ.45

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ

Η επίδραση της θρησκείας στην ανάπτυξη του εθνικισμού είναι ευνοϊκή, όταν συμπίπτουν έθνος και θρησκεία δυσμενής όταν έχουν διάφορα όρια. Ο βαθμός της δυσμενής αυτής επίδρασης εξαρτάται από την αποκλειστικότητα της θρησκείας και την ένταση του θρησκευτικού αισθήματος. *«Οι νεότερες θρησκείες απευθύνονται στα άτομα και ως εκ τούτου εκτός της εβραϊκής θρησκείας, δεν προσκολλώνται σε ορισμένα έθνη. Έχουν τάσεις καθολικής εξάπλωσης και δεν κάνουν διακρίσεις μεταξύ των εθνών. Συμπεραίνουμε έτσι ότι ο θρησκευτικός φανατισμός δεν συμπίπτει με τον εθνικισμό, δεν λαμβάνει μορφή θρησκευτικού εθνικισμού, παρά μόνο στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες σε ορισμένα μέρη η εθνική αντίθεση είναι συνδυασμένη με θρησκευτική ή εκκλησιαστική, όπου δηλαδή οι αντίπαλοι λαοί είναι συγχρόνως οι κύριοι αντιπρόσωποι διάφορων θρησκειών η εκκλησιών. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η θρησκευτική επιτείνει την εθνική και αντίστροφα, επειδή η θρησκευτική επικράτηση σημαίνει και εθνική επικράτηση.»*²⁷ Ο Χριστιανισμός, λόγω του εθνικισμού του και της αποκλειστικότητάς του, άσκησε πολύ μεγαλύτερη επίδραση από ότι οι παλαιότερες θρησκείες στην ανάπτυξη του εθνικισμού. Αλλά αυτή η επίδραση του χριστιανισμού ενώ θα έπρεπε να είναι σύμφωνη με την ουσία του, αποκλειστικά στην προσέγγιση των διαφόρων εθνών - αν και άσκησε ομολογουμένως και τέτοια – εκδηλώθηκε περισσότερο στη δημιουργία εθνικών ρηγμάτων. Υπήρξαν σκοτεινά χρόνια την περίοδο του μεσαίωνα . Σταυροφορίες, πόλεμοι μεταξύ καθολικών διαμαρτυρούμενων. Και αυτά σε χρόνους θρησκευτικού φανατισμού. *«Αλλά μαζί με την εξάπλωση του πολιτισμού εξασθενίζει και το θρησκευτικό αίσθημα και ως εκ τούτου η θρησκεία δεν ασκεί πλέον επίδραση στον εθνικισμό, παρά μόνο στις περιπτώσεις που η θρησκευτική αντίθεση συμπίπτει με την εθνική αντίθεση. Σε αυτές τις περιπτώσεις η θρησκεία συντελεί στη διατήρηση του σχετικού έθνους και στην ένταση του εθνικισμού»*²⁸

²⁷ Το ίδιο σελ.54

²⁸ Το ίδιο 57

B. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

B.1. ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος γεννήθηκε το 1902 στην Πάτρα. Αφού ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Α' Γυμνάσιο Πατρών φοίτησε στη νομική σχολή Αθηνών. Στη συνέχεια φοίτησε στη Νομική σχολή του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης από το 1920 ως το 1923 και αγορεύτηκε διδάκτωρ του Δικαίου και στη φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου του Μονάχου. Με την δημοσίευση της κοινωνιολογικής του πραγματείας στο « Αρχείον των Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών» με πρόταση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου και του Αριστοτέλη Σιδέρη διετέλεσε μέλος της Εταιρίας Κοινωνικών Επιστημών. Το 1929 ανέλαβε υφηγητής της έκτατης αυτοτελούς έδρας της Κοινωνιολογίας στη Νομική σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών (ο νεότερος μέχρι τότε πανεπιστημιακός).²⁹

Το 1935 μετά το στρατιωτικό κίνημα του στρατηγού Γεωργίου Κονδύλη, δημοσίευσε σειρά άρθρων υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας. Ενώ μετά την έλευση του Γεωργίου Β απομακρύνθηκε από την πανεπιστημιακή του έδρα και από το ΙΚΑ κατόπιν άρνησης του να ορκιστεί πίστη στο βασιλιά. Με την εγκαθίδρυση της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου συνελήφθηκε και εκτοπίστηκε στην Κύθνο, Θάσο και Κάρυστο. Η κήρυξη του Ελληνο-Ιταλικού πολέμου τον βρήκε εξόριστο και ζήτησε άμεσα να στρατευθεί. Την περίοδο της ναζιστικής κατοχής ίδρυσε την αντιστασιακή ομάδα την (ΠΕΑΝ: Πανελλήνιος Ένωσις Αγωνιζομένων Νέων), στην οποία υπήρξε ηγετικό στέλεχος. Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος υπήρξε ένθερμος μαχητής της εθνικής συμφιλίωσης. Προειδοποιούσε ότι αν δε δηλώσει επίσημα ο βασιλιάς και η κυβέρνηση, πως θα προκηρυχθεί δημοψήφισμα για το πολιτειακό μετά την απελευθέρωση, δεν πρόκειται να επέλθει ηρεμία, αντίθετα η Ελλάδα θα καταλήξει σε εμφύλιο πόλεμο.

²⁹ Μελέτης Μελετόπουλος «Παναγιώτης Κανελλόπουλος». σελ. 12 Καπόν. Αθήνα 2020.

Παρόλα αυτά ο Κανελλόπουλος έχει αποκτήσει αρκετούς επικριτές , ακόμα και εχθρούς, εξαιτίας των λεγομένων και των πράξεων του στην πολιτική σταδιοδρομία του, ιδιαίτερα στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο. Στην πρώτη του συνάντηση με τον στρατηγό Τζέιμς Βαν Φλιτς, θέλοντας να τον καλωσορίσει του είπε: «Στρατηγέ, ιδού ο στρατός σας», εννοώντας τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας. Επίσης σφοδρές αντιδράσεις είχαν προκαλέσει οι δηλώσεις του σχετικά με τα στρατόπεδα όπου κρατούνταν οι κομμουνιστές, αποκαλώντας τη Μακρόνησο ως «Νέο Παρθενώνα». Μεταγενέστερα, σε συνέντευξη του το 1983 στο Βήμα της Κυριακής αρνήθηκε ότι ήταν υπεύθυνος για αυτόν τον «απαράδεκτο χαρακτηρισμό». Ο Κανελλόπουλος κατηγορήθηκε ότι είχε κάνει πλήθος δηλώσεων με τις οποίες εγκωμιάζε το στρατόπεδο της Μακρόνησου π.χ. ως «δείγμα ελληνικού πολιτισμού», οι εξόριστοι εκείνης της εποχής αναφέρονται με μαρτυρίες τους στη δήλωση αυτή ως γεγονός.³⁰

³⁰ Μελέτης Μελετόπουλος «Παναγιώτης Κανελλόπουλος». σελ. 13 Καπόν. Αθήνα 2020.

B.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η τύχη των Ελλήνων της διασποράς συνδυάστηκε στην συνείδηση των Ελλήνων κάτω από την επίδραση ειδικά της «μεγάλης ιδέας», τουλάχιστον των τόπων όπου ζουν υποδουλωμένη Έλληνες. Ο συνδυασμός αυτός με το γεγονός πως κύριοι φορείς της πνευματικής κοινωνίας υπάρχουν οι απολυτρωμένοι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης έδωσε στην εθνική μας κοινωνία στο εξωτερικό, ορατό σκοπό ύπαρξης. Η εθνική κοινωνία όμως έχασε τη ζωτικότητα της και την ισορροπία της όταν η πηγή εθνικής ενότητας απέκτησε σκοπούς. Αυτό συνέβη σε βάρος της νεοελληνικής εθνικής κοινωνίας μετά τον πόλεμο και τη μικρασιατική καταστροφή. Με την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας διασπάστηκε η ενότητα της ελληνικής κοινωνίας. Βέβαια σε όλο αυτό συνέβαλαν και άλλα αίτια. Η αστική τάξη με την απότομη ανάπτυξη της μαζί με την κατάκτηση ελευθερίας, έπαψε να είναι ο αισιόδοξος φάρος των κατωτέρων στρωμάτων.

Οι σχέσεις των στρωμάτων αυτών με την αστική τάξη μεταβλήθηκαν ουσιαστικά. Με αυτό τον τρόπο η αστική τάξη η οποία μέχρι χθες για τη νόμιμη σιωπηρή εξουσιοδότηση την εθνική συνείδηση και εν ονόματι των κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων, αποδείχτηκε η πλάνη η οποία βασίστηκε ο ενιαίος ρυθμός του πανελληνίου εθνικού αισθήματος, διαλύθηκε. Άλλωστε ούτε κατά την περίοδο της δουλείας, ούτε κατ' αυτή την Ελληνική Επανάσταση υπήρχε εθνική ενότητα των Ελλήνων ισχυρή. Την περίοδο της τουρκοκρατίας υπήρχαν μεγάλες διαφορές μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων, έτσι οι προύχοντες τόσο λαϊκοί όσο και εκκλησιαστικοί μαζί με τους τούρκους εμφάνιζαν τον ελληνικό διασπασμένο. Η εθνική λοιπόν νεοελληνική κοινωνία η οποία σήμερα διαλύεται από το βάρος νέων μεγάλων κοινωνικών αντιθέσεων, δημιουργήθηκε μόλις μέσω του αγώνα, με αυτόν συγκεκριμένα όταν η αστική τάξη αναπτύχθηκε και φρόντισε να χειραγωγεί τα κατώτερα στρώματα, δημιουργώντας μια αισιοδοξία έτσι ώστε επένδυσαν σε αυτή για τη βελτίωση της ζωής τους. Ήταν μοιραίο όμως να κλονιστεί η εθνική ενότητα. Όταν την αισιοδοξία των κατωτέρων στρωμάτων εκτόπισε η πεποίθηση ότι αντικειμενική φραγμοί άρχισαν να παρεμβάλλονται στους κόλπους της κοινωνίας.

B.3. Ο ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑ ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟ

Το ότι η λέξη «εθνικισμός» προέρχεται από τη λέξη «έθνος» είναι η πρώτη μεγάλη δυσκολία, στην οποία συναντάμε στη κατανόηση του εθνικισμού. Αν θελήσουμε να συλλάβουμε την έννοια του «εθνικισμού», ορμώμενοι από την έννοια του «έθνους» πέφτουμε σε σφάλματα ικανά, που συσκοτίζουν την ερευνά μας. Οποιαδήποτε και αν είναι η σχέση της λέξης «Εθνικισμός» προς η λέξη «έθνος», η έννοια του εθνικισμού δεν βρίσκεται όπως θα δούμε σε ελάχιστη σχέση με την έννοια του έθνους.³¹

Τα στοιχεία τα οποία συνιστούν την εθνική ενότητα του ενός λαού δεν είναι δυνατό οριστούν λογικά. Η κοινή γλώσσα, οι δεσμοί αίματος, οι ιστορικές αναμνήσεις που αναφέρονται είτε σε ευτυχή είτε σε δυστυχή γεγονότα. Τα ήθη οι λαϊκές παραδόσεις, οι πνευματικές συνθήκες και οι θρησκευτικές αποτελούν στοιχεία που συνδέονται πολλαπλά στην ύπαρξη εθνικής συνείδησης, δεν αποτελούν όμως πάντοτε όλα μαζί αναγκαιότητα για την ύπαρξη της προϋπόθεση. Στην νεοελληνική ειδικά εθνική κοινωνία, διαπιστώνουμε ότι μέχρι το α' παγκόσμιο τουλάχιστον πόλεμο διατηρεί ισχυρή τη ζωτικότητα της και είχε συμβάλλει όχι απλώς στην αποτίναξη του ξένου ζυγού και την επιτυχή διεκδίκηση ελεύθερου εθνικού βίου, μαζί με την ανάπτυξη της έτος του εδάφους του και επιβάλλει την οικονομική και πνευματική του επιρροη.αστικής τάξης η οποία προσέλκυσε μια αισιοδοξία σε όλα τα κοινωνικά στρώματα (αγροτικά κατά κύριο λόγο) τις φιλόδοξες βλέψεις και η διατήρηση της διασποράς σε βάρος μεγάλου τμήματος Ελλήνων. Ο εθνικισμός είναι φαινόμενο, του οποίου τα συστατικά στοιχεία είναι επί το πλείστον λογικά. Τα νόηματα, τα οποία προσδιορίζουν το φαινόμενο του εθνικισμού και σε φαινόμενο ιστορικό, όχι απλώς συνειδητά αλλά και πάντα σχεδόν σκόπιμα. Το νόημα αντιθέτως, το οποίο ανάγουν το έθνος σε ιστορικό φαινόμενο, είναι νόημα, το οποίο δεν είναι δυνατό να κριθεί και να ταξινομηθεί βάσει λογικού κριτηρίου και βάση επιστημονικής αρχής.³²

³¹ Παναγιώτης Κανελλόπουλος «ΑΠΑΝΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ» Τόμος τέταρτος σελ..96 ΑΘΗΝΑ 1995
Εκδόσεις Γιαλλέλης Αθήνα 1995

³²Το ίδιο σελ. 97

B.4 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ Η ΜΗΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΙΔΕΑ

Το έθνος δεν είναι φυσική πραγματικότητα. Το ότι δεν είναι πραγματικότητα φυσική διακρίνει το έθνος από την έννοια της φυλής. Το έθνος κοινωνιολογικά εμφανίζεται ως ευρύτερη έννοια της οικογένειας η φυλή όμως με την ανθρωπολογική. Το έθνος αποτελεί ακριβώς το αντίποδα της φυλής. Αν η έννοια της φυλής βασίζεται σε φυσικά και ανθρωπολογικά γνωρίσματα, η έννοια του έθνους, βασίζεται αντιθέτως με κριτήρια, τα οποία, αμφισβητούν τα ανθρωπολογικά κριτήρια της φυλής, δηλαδή έχουν να κάνουν με την ψυχική σύνδεση μεταξύ των ανθρώπων. Το κράτος, ως όργανο της αστικής τάξης και της αστικής οικονομίας στρέφεται κατά της ιδέας του έθνους.³³

Το ότι η αστική τάξη είναι ο κυρίως φορέας του εθνικισμού, και ότι η προερχόμενη από αυτήν κεφαλαιοκρατία υποθάλλει τις εθνικιστικές κινήσεις αυτό είναι μια αναντίρρητη αλήθεια. Η αναγνώριση της αλήθειας που περιέχει η γνώμη ότι η αστική τάξη είναι ο φορέας του εθνικισμού, όχι μόνο δεν αντιφάσκει στην θεωρία ότι το κράτος στρέφεται κατά της κατά της ιδέας του έθνους κυρίως επειδή εμφανίζεται ως όργανο αστικής τάξης αλλά αντίθετα επικυρώνει την θεωρία αυτή. Ο εθνικισμός, του οποίου φορέας είναι η αστική τάξη, δεν είναι άμεσο και οργανικό προϊόν της ιδέας του έθνους, κατά της οποίας στρέφεται το αστικό κράτος. Έθνος και εθνικισμός είναι έννοιες οι οποίες μόνο κατά επίφαση συγγενεύουν μεταξύ τους. Ο εθνικισμός γεννάται από τη παραμόρφωση και όχι από τη θετική επέκταση της ιδέας του έθνους.³⁴ Η απλουστέρα μορφή αποκαλύπτεται στην ιστορία ότι ο εθνικισμός συνδέεται προς την πίστη σε θεία αποστολή. Η θρησκευτική επαγγελία η οποία εμφανίζεται πολλές φορές συνδεόμενη εξωτερικά με την ύπαρξη εθνικής συνείδησης, οδηγεί συνήθως σε εθνικισμό, διότι γεννά στη συνείδηση της από αυτής εμπνεόμενης ομάδας την πεποίθηση, ότι η επαγγελία αυτή δεν είναι δυνατό να εκπληρωθεί με την υποδούλωση εκείνων στους οποίους δεν εδόθη. Όμως η εθνική συνείδηση μετατρέπεται σε εθνικισμό; Στο ερώτημα αυτό δεν είναι δυνατό να δοθεί καταφατική απάντηση. Η κρατούσα τάξη είναι συνήθως προορισμένη, να προπαγανδίζει τον

³³ Κανελλόπουλος, «Η κοινωνία της εποχής μας» ΑΘΗΝΑ 1932, σελ..72

³⁴ Παναγιώτης Κανελλόπουλος «ΑΠΑΝΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ» Τόμος τέταρτος σελ..96 ΑΘΗΝΑ 1995 Εκδόσεις Γιαλέλης Αθήνα 1995

εθνικισμό, -αντίθετα από την ιδέα του έθνους-. Στην περίπτωση αυτή η εθνική συνείδηση καθίσταται όργανο της κρατούσας τάξεως. Δεν είναι μάλιστα σπάνιες οι περιπτώσεις, που ο πνευματικός κατ' επίφαση εθνικισμός τείνει στο να εξυπηρετήσει καθαρά οικονομικά συμφέροντα της κρατούσας τάξης. Ο εθνικισμός τείνει στο να αρνηθεί τη καθαρά πνευματική του βάση, δηλαδή την εθνική συνείδηση και να στραφεί προς την εξυπηρέτηση υλικών ή και πολιτικών αξιών.

Το κράτος που ακολουθεί εθνικιστική πολιτική αποβλέπει όχι μόνο στην επέκταση των πολιτικών και κρατικών ορίων του αλλά και στην εκτός ορίων του εξάπλωση της πνευματικής ή οικονομικής επιρροής. Με αυτό τον τρόπο θίγουμε τη σχέση του εθνικισμού με τον ιμπεριαλισμό. Ο εθνικισμός προκαλεί τη γέννηση του ιμπεριαλισμού. Από τη στιγμή που ο εθνικισμός αποβλέπει στην εδαφική εξάπλωση και υποδούλωση άλλων εθνών η έστω και σε απλή οικονομική διείσδυση και δημιουργία σφαιρών οικονομικής επιρροής στους κόλπους άλλων κρατών εμφανίζεται αυτός ως ιμπεριαλισμός. Εάν ο εθνικισμός αρκείται απλώς στη δημιουργία πνευματικής επιρροής απλώς, δεν είναι δυνατό να χαρακτηριστεί ως ιμπεριαλισμός. Ο εθνικισμός, παρά τον κατ' επίφαση απλά πνευματικό, αθώο και ανθρωπιστικό μάλιστα χαρακτήρα του, αποτελεί κατά βάθος στεγνό ιμπεριαλισμό. Τα όρια μεταξύ εθνικισμού και ιμπεριαλισμού είναι τόσο συγκεχυμένα, ώστε καθίσταται δυσχερής η διάκριση. Πάντως ο ιμπεριαλισμός είναι μορφή που μοιάζει με πολλές μορφές. Ο εθνικισμός, του οποίου φορέας είναι η αστική τάξη εμφανίζεται ως προϊόν το οποίο απαρνήθηκε ο αστός τη λαϊκή καταγωγή του και στράφηκε προς την αποκλειστική επιδίωξη των συμφερόντων του. Η περίπτωση αυτή αποδεικνύει καθαρότητα, ότι εθνικισμός και εθνική συνείδηση, δεν έχουν την ίδια καταγωγή. Ο εθνικισμός είναι προϊόν λογικής σκοπιμότητας. Αυτό αρκεί για να σημάνει την αγεφύρωτη διαφορά που υπάρχει μεταξύ των εννοιών του έθνους και του εθνικισμού, έννοιες τις οποίες κακώς συνδυάζουμε στην καθημερινή μας ομιλία³⁵.

³⁵ Παναγιώτης Κανελλόπουλος «ΑΠΑΝΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ» Τόμος τέταρτος σελ..100. ΑΘΗΝΑ 1995
Εκδόσεις Γιαλλέλης Αθήνα 1995

B.5 Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος στο βιβλίο του «Η κοινωνία της εποχής μας»(1932) θα γράψει χαρακτηριστικά:

«Ε ω ο εθνισμός είναι η ιδεολογική εκδήλωση της πίστεως αυτής ταύτης της εθνικής συνειδήσεως επί την εσωτερικήν και μυστικήν αυτης ουσίαν, ο εθνικισμός είναι η εκμετάλλευση της πίστεως ταύτης εκ μέρους τάξεως διασπώσας την οργανικήν ομοιογένειαν του έθνους και θετούσης ταύτην εις την εξυπηρέτησιν πολιτικών και οικονομικών υπολογισμών. Εν ω εθνισμός, η ιδέα του έθνους είναι προϊόν αλόγου μυστικής ανάγκης και δεν συλλαμβάνεται λογικώς, ο εθνικισμός είναι προϊόν λογικής σκοπιμότητας και κατ' ακολουθίαν συλλαμβάνεται και κρίνεται επιστημονικώς»³⁶

Οι παραπάνω επισημάνσεις του Παναγιώτη Κανελλόπουλου δεν φαίνεται να αποτελούν απλά και μόνο κάποια σχόλια θεωρητικού χαρακτήρα. Περισσότερο μοιάζουν να εντάσσονται σε μια προσπάθεια ανάπλασης – μεταμόρφωσης του εθνικισμού της εδαφικής επέκτασης που κυριαρχούσε μέχρι το 1892 σε πνευματικό εθνισμό και εθνικό ουμανισμό. Έτσι προετοιμάζεται η έννοια της ελληνικότητας που θα εμφανιστεί λίγο αργότερα και ταυτόχρονα ενισχύεται η επιχειρηματολογία που θα των φιλελεύθερων αστών διανοούμενων στον αγώνα τους εναντίον των μαρξιστών, που συνεχίζεται με ιδιαίτερη ένταση και μετά το 1930. Συνοψίζοντας θα λέγαμε 'ότι, μέχρι το 1922 στα πλαίσια της εθνικιστικής ιδεολογίας κυριαρχούσε απόλυτα το ζήτημα της εδαφικής επέκτασης και ενότητας γι αυτό άλλωστε και οι μεταφορές που χρησιμοποιούνταν από τους εθνικιστές διανοούμενους ήταν ανάλογα οργανικές: "εθνική ψυχή", "εθνικό σώμα", "ελληνικό πνεύμα" - μετά τη μικρασιατική καταστροφή, και κυρίως από τα τέλη της δεκαετίας του '20 και τις αρχές της δεκαετίας του '30, οι λειτουργοί της εθνικής θεωρίας στρέφονται περισσότερο στη μελέτη του προβλήματος της "εθνικής ταυτότητας" καθώς και στον προσδιορισμό της "εθνικής διαφοράς": πώς δηλαδή θα ξεχωρίσουμε από τα άλλα έθνη και πώς θα προβληθεί η ελληνική ιδιαιτερότητα.

³⁶ Π. Κανελλόπουλος, «Η κοινωνία της εποχής μας» ΑΘΗΝΑ 1932, Σελ.85

B6.Ο ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ικανοί λόγοι υπήρξαν στην Ελλάδα για να θεμελιώσουν την ύπαρξη ισχυρής θρησκευτικής κοινωνίας. Ο Ελληνικός λαός ανήκει σχεδόν ολόκληρος σε μια και μόνη Εκκλησία. Αρκεί όμως η ύπαρξη της Εκκλησίας και το κύρος της, για να δημιουργηθεί και συντηρηθεί θρησκευτική κοινωνία; Οι τύποι της λατρείας για να συνδέσουν τους ανθρώπους πρέπει να είναι για μια ουσιαστική θρησκευτικότητα. Αυτή έχει επιτευχθεί έξω του ποιμνίου της ορθόδοξης ανατολικής Εκκλησίας και έχει εκδηλωθεί ως ισχυρός παράγων, χωρίς καν τη μεσολάβηση κοινών τόπων λατρείας ως σύμβολο θρησκευτικότητας. Η κοινότητα των τόπων λατρείας δε σημαίνει και την ύπαρξη θρησκευτικής κοινωνίας με ουσιώδη διακριτικά. Η κοινότητα των ορθόδοξων χριστιανών δεν προσδίδει ουσιώδη χρωματισμό. Πρόκειται για τυπική κοινότητα, η οποία δεν ασκεί κοινωνική επίδραση άξια λόγου. Δεν υπάρχει με άλλα λόγια, έξω από την εκκλησία κοινωνική ζωή των Ελλήνων ως ορθόδοξων χριστιανών που να έχουν σχέσεις που οφείλονται στη κοινή θρησκευτικότητα. Οι έλληνες δεν υπάρχουν ως «πιστοί» και ως θρησκευτικοί τύποι κατά τρόπο που να προσδιορίζει τις σχέσεις προς τους άλλους στην καθημερινότητα τους ούτε και την εσωτερική σχέση με τον εαυτό τους. Αυτό βέβαια αποδίδεται μόνο στην κατά κανόνα κακή πνευματική ποιότητα του κατώτερου κλήρου, ο οποίος δεν μπόρεσε να καλλιεργήσει ουσιαστική θρησκευτικότητα στο λαό.. Σε μια θρησκευτική κοινωνία -όπου υπάρχει αυτή – κύριοι φορείς είναι οι διανοούμενοι, οι οποίοι ακριβώς κατέχουν σπουδαία θέση και έχουν τη δυνατότητα να καλλιεργήσουν έξω εκκλησιαστική, πνευματική και πολιτική δράση. Αναγκαίο είναι πάντως να τονισθεί εδώ ότι την ευθύνη για την ποιότητα του ενοριακού κλήρου, και για την έλλειψη ουσιαστικής επαφής μεταξύ κλήρου και λαού, φέρει αυτή η πολιτεία η οποία, ενώ θέλησε να υποτάξει την εκκλησία υπό τη εξουσία της, δεν αναδείχθηκε άξια της αποστολής που ανέλαβε. Χωρίς ουσιαστική μέριμνα λοιπόν από την πολιτεία δεν κατόρθωσε η εκκλησία να διεκδικήσει ουσιαστική θρησκευτικότητα μέσα στην κοινωνία.³⁷

³⁷ΕΛΛΑΣ (ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ)<https://scholar.google.gr/scholar>

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Γ.ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Γ.1.ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ο Περικλής Γιαννόπουλος γεννήθηκε στη Πάτρα ο 1871. Σε ηλικία 17 ετών άρχισε να φοιτεί στην ιατρική σχολή της Αθήνας, αλλά σύντομα θα τη εγκαταλείψει για να συνεχίσει τις σπουδές του στο Παρίσι. Την περίοδο εκείνη στην Ελλάδα η Μεγάλη Ιδέα είναι αρκετά δημοφιλής καθώς προσδοκάται η λεγόμενη ανάσταση όλου του γένους, και βρίσκει ευρεία υποστήριξη στο χώρο του πνεύματος. Αναπτύσσεται λοιπόν μια ελληνοκεντρική κίνηση με αντιπροσώπους όπως ο Παλαμάς, ο Καρκαβίτσας, ο Δροσίνης, ο Δραγούμης και η Πηνελόπη Δέλτα.³⁸ Ο θάνατος του πατέρα του και μια περιπέτεια με την υγεία του, καθώς και η έλλειψη χρημάτων τον αναγκάζουν να εγκαταλείψει το Παρίσι. Μετά από λίγους μήνες στο Λονδίνο, επιστρέφει στην Αθήνα συνεχίζοντας τις σπουδές αυτή τη φορά στη Νομική Σχολή, το 1893.³⁹ Μελετάει τους Έλληνες κλασικούς, και την ελληνική ιστορία. Σκοπός του Περικλή Γιαννόπουλου είναι, μέσα από τα κείμενά του να παροτρύνει τους Έλληνες να αποβάλλουν την ξενομανία τους και να συνειδητοποιήσουν τη δύναμή τους προκειμένου και να οδηγηθούν στη εθνική αναγέννηση. Ο Γιαννόπουλος πιστεύει ότι με το να ξεριζωθεί ⁴⁰η ξενομανία θα επιτευχθεί η Ελληνική αναγέννηση, *«Η ξενομανία είναι χωριατιά. Είναι κουταμάρα. Είναι αφιλοτιμία. Είναι αφιλοπατρία. Και είναι ζιपाσιά..Και είναι αμάθεια...»*⁴¹ γράφει χαρακτηριστικά.

Η ζωή του στην Αττική, και οι περίπατοι στη φύση την περίοδο που διέμενε στο κτήμα ενός φίλου του ως επιστάτης, τον οδηγούν στην εξύμνηση της ωραιότερης γης του κόσμου, της ελληνικής φύσης, του ουρανού και των τοπίων της. Μέσα στον απόηχο του αποτυχημένου πολέμου του 1897, αλλά και του Μακεδονικού Αγώνα, κυκλοφορεί το πρώτο του βιβλίο, το Νέον Πνεύμα». *«Και είναι αυτά τα δίδοντα την ανοίγουσαν με γλύκα και και υγραίνουσαν τα μάτια αγάπην του Έλληνος προς το Γενέθλιον Χώμα, αυτού του εσώτατου και αζερίζωτου Ελληνικού πατριωτισμού, ο*

³⁸ Νικόλαος Καρράς «Περικλής Γιαννόπουλος» σελ. 18, εκδόσεις Πελασγός, Αθήνα 2010.

³⁹ Το ίδιο σελ. 21.

⁴⁰ Το ίδιο σελ. 21

⁴¹ <https://pheidias.antibaro.gr/Giannopoulos/articles.html#noumas4>

οποίος διατηρεί την φυλήν μας παρά τα τόσα αυτοκτονικά ελαττώματα, και είναι η οπτασία αυτή, η κρατούσα τους Έλληνας Οδυσσεείς κατά τις απέραντους Οδύσσεια των ανα τους λαούς και τας χώρας της οικουμένης. Και είναι αυτό το έλκον δυνατότατα τα ελληνικά όντα, από τα απώτατα βάθη των Εθνών προς την Πατρίδα, την Μητέρα Γην, αυτό το φαντασμαγορικό ΧΡΩΜΑ ΦΩΣ»⁴² Ο Γιαννόπουλος είχε έντονα τη πεποίθηση ότι η ωραιότερη χώρα και η τελειότερη φυλή είναι η ελληνική, πίστευε στο μεγαλείο και στην αθανασία της φυλής. Γι αυτόν το Ελληνικό Έθνος θα φώτιζε και πάλι τον κόσμο.

⁴² Το ίδιο σελ.23

Γ.2.Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Από το 19^ο ως και τις αρχές του 20^ο αιώνα οι Έλληνες προσπαθούσαν να προσδιορίσουν την ταυτότητά τους, έντονα κυριαρχούσε το ιδεώδες της εθνικής ολοκλήρωσης, Η ιδεολογική σκέψη που αφορούσε την «Ελληνικότητα» φαινόταν αρκετά φορτισμένη ως αντιστάθμισμα, του Ελληνικού έναντι των δυτικό ευρωπαϊκών ιδεολογικών επιρροών. Συγχρόνως η θεωρία της γεωκλιματικής και σχετικά με αυτή των ιδεών του εδαφικού και βιολογικού ντετερμινισμού επιχείρησε να ερμηνεύσει την καλλιτεχνική ιδιοφυία των λαών, διατείνονταν ότι τόσο το γεωγραφικό όσο και το φυσικό περιβάλλον καθορίζουν τους πρωταρχικούς παράγοντες πολιτισμικής διαφοροποίησης, τη φυλή, τη γη, το κλίμα. Ιδίως μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, οι ιδέες αυτές βρήκαν πρόσφορο έδαφος και υιοθετήθηκαν από Έλληνες λόγιους, που τις εφάρμοσαν προκειμένου να δώσουν μία νέα προσπάθεια ερμηνείας της υφής του ελληνικού πολιτισμού και στην προοπτική ανανέωσης της εθνικής θεωρίας. Οι Έλληνες προκειμένου να ανασυνταχθούν ως έθνος και μη έχοντας ένα πρόσφατο κλασσικό παρελθόν. Επένδυσαν με μια ρομαντική έκφραση νοσταλγίας στο ηρωικό παρελθόν, προσδοκώντας ένα πρότυπο πάνω στο οποίο θα αναγεννηθεί συλλογικά το έθνος. Εντάχθηκε έτσι ο πολιτικός εθνικισμός.

Το 1903 κάνει την εμφάνιση ο Περικλής Γιαννόπουλος με το δοκίμιο του το «Νέον πνεύμα» Ο Περικλής Γιαννόπουλος μαζί με τον Ίωνα Δραγούμη αποτέλεσε και τον κύριο εκφραστή της εθνικιστικής ιδεολογίας. Στο έργο βάζει ιδεολογικά εναντίον της «ολέθριας επίδρασης» του δυτικού ευρωπαϊκού που θεωρεί υπεύθυνο για την αλλοίωση της Ελληνικότητας. Ο Γιαννόπουλος πίστευε στη δημιουργία ενός «ανόθευτου ελληνικού πολιτισμού» που θα βασίζεται στη λαϊκή παράδοση.

Η χώρα οδηγείται σε απώλεια της πολιτιστικής της δύναμης εγκαταλείποντας τη δική της πολιτιστική παράδοση υιοθετώντας άλλες με τη ξενομανία που τη κατακλύζει. Σε αυτό το «διεθνισμό» που θεωρεί ολέθριο, αντιτάσσει τον εθνικισμό. Θεωρεί υπεύθυνους τους νεοέλληνες για «πνευματική κατάπτωση». Ως καλλιτέχνης ο ίδιος καλεί όλους τους καλλιτέχνες σε μια πνευματική επανάσταση. Ο Περικλής Γιαννόπουλος υμνεί την «ανωτερότητα της Ελληνικής φυλής» γι αυτό και πρεσβεύει ότι η δυνατότητα για πνευματική αναγέννηση είναι εφικτή. Πιστεύει ότι η Έλληνες από τη φύση τους έχουν υπεροχή «πνευματικής αριστοκρατίας» κάτι που φαίνεται

από τον ψυχισμό τους αλλά και κάθε δημιούργημα τους. «Πεπεισμένος βαθύτατα, ότι η ωραιότερη χώρα και η τελειότερη φυλή είναι η ελληνική, μισεί θανάσιμα κάθε βάρβαρο ξενισμό και ονειρεύεται την εθνική αναγέννηση στα δια της επιστροφής στα μεγάλα και αιώνια Πάτρια. αναγέννηση είναι εφικτή. Το ξένο, το ευρωπαϊκό πιστεύει ότι είναι αταίριαστοι προς τον Έλληνα, και αγωνίζεται να καταδείξει, όχι απλώς και μόνο ότι το ελληνικό είναι το μόνο αρμόζον, αλλά και ποιό είναι αυτό το ελληνικό.».⁴³

⁴³ Περικλής Γιαννόπουλος «η Ελληνική γραμμή και το Ελληνικόν χρώμα» σελ. 10 Εκδόσεις «Νέα σύνορα» ΑΘΗΝΑ 1992

Γ3 Ο ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ

Οι βολές του Γιαννόπουλου στρέφονται προς κάθε «κακώς κείμενη κατάσταση». Θεωρεί ότι η αστική τάξη βρίσκεται στην παρακμή της. Όσο αφορά τους κυβερνώντες τους χριζεί ανίκανους να χαράξουν μια νέα πορεία να εμπνεύσουν νέα πίστη. Τους κατηγορεί ότι δεν έχουν τη δυνατότητα να καθοδηγήσουν σωστά την ελληνική νεολαία και έθνος χωρίς νεολαία είναι Άνοιξη χωρίς άνθη... Διατυπώνει τα εξής « *τιποτένιοι άνθρωποι κάμνοντας τις δουλίτσες των, μισοτροφικοί, βιβλιοκαπηλικοί, δούλοι οικτρότατοι του βουλευτού, γυαλισταί των παπουτσιών του κόμματος, τρέχοντες διαρκώς λαχανιασμένοι, δια τα συμφέροντα του κόμματος που τους έπλασε, τους ενοικίασε, τους διατηρεί. Άκαρδοι, Άλαλοι, Άμυαλοι, δηλητηριάζοντες, αφιονίζοντες και σαβαανώνοντες την Νεότητα...»⁴⁴*

Θεωρεί ότι προορισμός του είναι να ξυπνήσει συνειδήσεις. Λέει ότι η βουλή είναι ένα μπουλούκι αρχομανών, αγράμματων, ανίκανων και ανήθικων, το οποίο εξυπηρετεί συμφέροντα στενά τοπικιστικά και ατομικά, «*παραβιαστών όλων των προς αυτούς ηθικών εντολών της φυλής*»⁴⁵. Μια βουλή που δεν αντιπροσωπεύει όλο τον ελληνισμό. Ο ίδιος δε θέλησε ποτέ να λάβει μέρος στην πολιτική καθώς θεωρούσε ότι οι ιδέες του και ο επαναστατισμός του δεν του επέτρεπαν να ασχοληθεί με αυτό το είδος της πολιτικής που επιβλήθηκε μετά το θάνατό του Ιωάννου Καποδίστρια. Ο Γιαννόπουλος ευαγγελίζεται τον Ελληνικό εθνικισμό, κατ' αντιδιαστολή με το σωβινισμό των άλλων χωρών και των εκάστοτε μεγάλων δυνάμεων. Ο Γιαννόπουλος είναι βέβαια Μεγαλοϊδεάτης Ο νους του είναι σε όλο τον αλύτρωτο ελληνισμό. Εξεγείρεται κατά της κοντόφθαλμης και δειλής πολιτικής της Αθήνας. Οι ιδέες του περιέχουν σαφώς πολιτικό μήνυμα. Είναι όμως αρκετά αισιόδοξος, δεν πιστεύει ότι η κατάντια των Ελλήνων είναι μόνιμη και αδιόρθωτη Πιστεύει σε μία κοινωνική αναγεννητική επανάσταση. Στήριξε το κίνημα στο Γουδί το 1909, μηνύει ότι κάθε πολιτική χωρίς κατεύθυνση θα αποτύχει.

⁴⁴ Νικόλαος Καρράς « Περικλής Γιαννόπουλος» σελ.27 Εκδόσεις Πελασγός. ΑΘΗΝΑ 2010

⁴⁵ Το ίδιο σελ. 28

Γ4 Η ΕΛΛΗΝΟΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Σε άρθρο του στο περιοδικό «Ο Νούμας» αναφέρει: *«Είναι αδύνατο να αρχίσει η δημιουργία της Ελληνικής ζωής από τη στιγμή που όλα τα πράγματα της ζωής από το πρώτο κουρέλι του λίκνου - και όλων των ιδεών- μέχρι του τελευταίου κουρελιού του τάφου είναι ξένο»*⁴⁶

Ο Γιαννόπουλος είχε μεγάλη εμμονή με το ηρωικό παρελθόν. Ήθελε η Ελλάδα να ξαναγίνει ο φάρος του πολιτισμού των αρχαίων χρόνων, πίστευε πως ο Έλληνας ανήκει σε ανώτερη φυλή. Για τους πνευματικούς Έλληνες που έκαναν σπουδές στην Ευρώπη, έλεγε πως πήγαινε στην Ευρώπη και γυρνούσε ξενομανής και αμαθής. Μάλιστα δήλωνε και τον έντονο ρατσισμό του με προτάσεις όπως «είνε σαν τον αράπη που πηγαίνει εις το Παρίσι και φορά Παρισινά ρούχα. Παροτρύνει τους Έλληνες να πετάξουν από τα σπίτια τους τα ψεύτικα που πληρώνουν τόσο ακριβά με ενώ ελάχιστα χρήματα μπορούν να αποκτήσουν ωραιότατα ελληνικά.»⁴⁷

Πώς είναι δυνατόν ο Έλληνας να στρέφει το βλέμμα του προς τη Ευρώπη να μαϊμουδίζει και να δέχεται ξένες επιρροές; Η ξενομανία είναι ο κακός δαίμονας της Ελλάδας. Οι ιδέες του Περικλή Γιαννόπουλου και η εμμονή του με την Ελληνολατρία προκαλούν αντιδράσεις στο κατεστημένο της εποχής του. Άλλοι τον θεωρούν τρελό, άλλοι υβριστή, υπάρχουν όμως – κυρίως από το κόσμο του πνεύματος – και αυτοί που επηρεάζονται από το έργο του αναγνωρίζουν την πρωτοτυπία του και εμπνέονται απ αυτόν, (Ξενόπουλος, Νιρβάνας, Μελάς), ο Ίωνας Δραγούμης συμπορεύεται ιδεολογικά μαζί του και γίνεται αδελφικός του φίλος προσπαθώντας να κάμει πράξη το πολιτικό του όραμα.

⁴⁶ [https://pheidias.antibaro.gr/Giannopoulos/articles.html#noumas4\(to](https://pheidias.antibaro.gr/Giannopoulos/articles.html#noumas4(to) (το πρωτότυπο είναι στην καθαρεύουσα το μετέφερα στη δημοτική γλώσσα.)

⁴⁷ Νικόλαος Καρράς « Περικλής Γιαννόπουλος» Εκδόσεις Πελασγός. ΑΘΗΝΑ 2010 σ.72

Ως αρχαιολάτρης ο Γιαννόπουλος από τη μία υμνεί την Ελληνική Ορθοδοξία από την άλλη δεν τις χαρίζεται για τις στρεβλώσεις της, καθώς θεωρεί ότι η λατρεία για τους αρχαίους προγόνους διαστρεβλώνονται ως αντιχριστιανικός. Ο Έλληνας τονίζει έχει την ίδια σχέση με τους Αγίους του που έχει με τους βουλευτές τους. Οι συναλλαγές τους είναι ίδιες και στους δύο δίνει δώρα. « Η τωρινή θρησκεία μας έχει τη σκυθρωπότητα της σκλαβιάς που επηρέασε,, τη θλίψη των βασάνων που διήλθε, και αυτήν ακόμη την επίδραση των ευρωπαϊκών ιδεών δια των Γερμανοπαθών παπάδων και επί πλέον την εξωτερική μορφήν την οποίαν επιλοπόνησεν δι όλα η Ελεεινότηας μας».⁴⁸

Ο Γιαννόπουλος βάζοντας τις βάσεις του ιδεολογικού εθνικισμού, θεωρούσε ότι την ορθοδοξία ή την απορρίπτεις ή την αποδέχεσαι όπως είναι . Ως πρώτος κήρυκας του Ελληνικού Εθνικισμού υποστήριζε «κάτω τα χέρια από το δόγμα»⁴⁹. Εχθρός της νεωτερικότητας θεωρεί ότι τίποτα δεν πρέπει να αλλάξει τα δεδομένα του Ορθόδοξου Χριστιανισμού. Διαχρονικά η ελληνική θρησκεία απέκτησε το απαραβίαστο και αφού είναι κτήση της χώρας μας είναι εθνική και ιερή. Η ιδεοπολιτική του λειτουργία ταυτίζει την ιδιότητα του «καλού χριστιανού»⁵⁰, με εκείνη του «χρηστού πολίτη» καθώς και οι δύο αυτές ιδιότητες εξυπηρετούν το εθνικιστικό σύστημα. Ο Γιαννόπουλος με το – ο βασιλεύς είναι ο χρυστός κυρίου- επιχειρεί να τεκμηριώσει την ύπαρξη βασιλικής εξουσίας , όποιος επιχειρήσει να αλλάξει αυτή την πολιτική πραγματικότητα την καταδικάζει ως αντεθνική συμπεριφορά, χαρακτηρίζοντας αυτούς που στηρίζουν αυτή την αλλαγή κακόβουλους εχθρούς της πατρίδας. Ο λόγος του Γιαννόπουλου δεν τεκμηριώνεται επιστημονικά. Το έντονο συναίσθημα φιλοπατρίας και ο ρομαντισμός του τον οδηγούν σε αντιφάσεις., π.χ. όσο αφορά την Ελληνική Εκκλησία την επικρίνει δριμύτατα ότι η διάρκεια της δουλείας για

⁴⁸ Περικλής Γιαννόπουλος, «Βυζαντινή μέν ρινοκλασία δέ», «Ο Νουμάς», άρ. 32, 24-4-1903

⁴⁹ Το ίδιο

⁵⁰ Το ίδιο

τετρακόσια χρόνια δεν θα υπήρχε αν καλλιεργούσε γνήσιο εθνικό πνεύμα. Το Ελληνικό πνεύμα υποτάχθηκε στο χριστιανισμό με συνέπεια να πρεσβεύει ότι είναι θέλημα θεού. Η εξάρτηση που είχε ο Έλληνας από τη θρησκεία, δεν τον ώθησε σε καμία προσπάθεια να απελευθερωθεί από την τούρκικη σκλαβιά. Η εξάρτηση αυτή κατά τον Γιαννόπουλο έβλαψε ανεπανόρθωτα τον ελληνισμό.

Δ ΙΩΝΑΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Δ.1.ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ο Ίων Δραγούμης υπήρξε μία από τις κεντρικές φυσιογνωμίες του ελληνικού εθνικισμού στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Ήταν διπλωμάτης, πολιτικός και συγγραφέας, κυρίως λογοτεχνικών έργων τα οποία διακρίνονται από έντονο εθνικό προβληματισμό, ενώ παράλληλα ανέπτυξε εθνική και πολιτική δράση. Θεωρήθηκε από πολλούς ως «πνευματικός πατέρας» και θεωρητικός του ελληνικού εθνικισμού, 39 κυρίως με βάση στοιχεία των έργων του που δημοσιεύτηκαν μετά το θάνατό του. Υπήρξε θερμός υποστηρικτής του Δημοτικισμού και τακτικός συνεργάτης του περιοδικού Ο Νουμάς από το 1905 ως το 1915, σε μια εποχή δηλαδή που δινόταν από τις στήλες του ο δημοτικιστικός αγώνας.⁵¹

Ο Ίωνας Δραγούμης γεννήθηκε στην Αθήνα στις 2 Σεπτεμβρίου 1878. Η καταγωγή του ήταν από την Καστοριά . Ο πατέρας του ήταν δικαστικός και διετέλεσε πρωθυπουργός το 1910. Σπούδασε νομική στο πανεπιστήμιο Αθήνας. Στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο κατατάχθηκε εθελοντής , νοιώθοντας μεγάλη απογοήτευση από την έκβασή του. Από το 1899 άρχισε καριέρα στο διπλωματικό σώμα μέχρι το 1915 όπου παραιτήθηκε προκειμένου να πολιτευθεί, από τη διπλωματική υπηρεσία. Στη διάρκεια της διπλωματικής του καριέρας υπηρέτησε σε πρεσβείες όπως Ρώμη, Λονδίνο, Βιέννη, Βερολίνο, Πετρούπολη και σε προξενία όπως Σέρρες, Βουλγαρία, Φιλιπούπολη, και Αλεξάνδρεια όπου και γνώρισε την Μαρίκα Κοτοπούλη και Πηνελόπη Δέλτα, τις δύο γυναίκες που σημάδεψαν την προσωπική του ζωή. Μαζί με το Περικλή Γιαννόπουλο θεωρούνται βασικοί εκπρόσωποι του Εθνικισμού στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Οι απόψεις του Ίωνα Δραγούμη για τα εθνικά θέματα ήταν αντίθετες με την απελευθέρωση των αλύτρωτων πατρίδων .Θεωρούσε ότι η λύση δεν ήταν να ενωθούν με το Ελληνικό Κράτος, αλλά να δημιουργηθούν οι συνθήκες ,ώστε οι Έλληνες να αναπτύξουν ελεύθερα την πολιτική, οικονομική, και πολιτισμική τους ζωή. Στις εκλογές του Μαΐου το 1915 εκλέχθηκε ανεξάρτητος βουλευτής Φλώρινας.

⁵¹ J. Augustinos, National and Cultural Ferment in Greece: 1897-1912, Indiana University, Michigan, USA 1972, σ. 21.

Αρχικά υποστήριξε τον Ελευθέριο Βενιζέλο αλλά γρήγορα ήρθε σε ρήξη , αποσύροντας την υποστήριξή του, καθώς διαφώνησε ανοιχτά με τον τρόπο που ο Βενιζέλος αντιμετώπιζε τα εθνικά ζητήματα, τον θεωρούσε υποτελή και αυταρχικό, είχε πίστη στην εθνική αυτοδιάθεση Όταν το 1916 εξέδωσε το περιοδικό Πολιτική Επιθεώρησης, τάχθηκε υπέρ της αντιβενιζελικής παράταξης.⁵² Το 1917 μέχρι το 1918 εξορίστηκε με άλλους αντιβενιζελικούς πολιτικούς στην Κορσική. Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα, εξορίζετε πάλι στη Σκόπελο αυτή τη φορά, όπου και απελευθερώθηκε στα τέλη του 1919. Μετά την απελευθέρωση του ανέπτυξε δράση υπέρ της «Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως» η οποία συσπείρωνε τους αντιβενιζελικούς. Ηγήθηκε της κίνησης αυτής, καθώς ήταν ένας ηγέτης που διέθετε πολιτική και διπλωματική ικανότητα. Δολοφονήθηκε, την επόμενη ημέρα από την απόπειρα δολοφονίας του Ελευθέριου Βενιζέλου στο Παρίσι από βενιζελικούς αξιωματούχους, 31 Ιουλίου του 1920.

⁵² <https://www.sansimera.gr/biographies/178>

Δ2 ΟΙ ΙΔΕΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΩΝΑ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

Ο Ίωνας Δραγούμης είναι μία αμφιλεγόμενη προσωπικότητα. Οι ιδέες του είναι δυσνόητες, δεν μπορούν να καθοριστούν με σαφήνεια αν είναι σοσιαλιστής, εθνικιστής ή φιλελεύθερος. Ο Γιώργος Μαζής αναφέρει: *«του άρεσε η δράση, ένας πολιτικός ο οποίος μισούσε την πολιτική. Μία προσωπικότητα που αντιτασσόταν στη Δύση»*⁵³ *Ήταν ελληνολάτρης, μαζί με τον Περικλή Γιαννόπουλο, έθεσε τις βάσεις για τον εθνικισμό και το φασισμό στην Ελλάδα. Η κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν τον εξέφραζε γιατί θεωρούσε ότι εξυπηρετούσε τους λίγους και δεν ήταν ταγμένη στο λαό. Ήταν αντιφιλελεύθερος και αντικομμουνιστής»*.⁵⁴

Επηρεασμένος από διανοούμενους, όπως ο Μορίς Μπαρέ και ο Φρίντριχ Νίτσε υιοθετεί ιδέες που παραπέμπουν στο ιδεολογικό-πολιτικό ρεύμα του φασισμού. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Δραγούμης είναι ένας φασίστας, σε ένα φασισμό που δεν είχε εξελιχθεί ακόμα σε κτηνωδία (Μουσολίνι). Ο Δραγούμης, πίστευε πως πρέπει οι Έλληνες να υιοθετούν από το δυτικό τρόπο ζωής μόνο τα στοιχεία που ταιριάζουν στην Ελληνική πραγματικότητα. Στις δημοσιεύσεις του υποστηρίζει ότι η ιδεολογική βοήθεια για τις αλύτρωτες πατρίδες είναι να στηρίξουμε την ανωτερότητα του ελληνισμού, πιστεύει ότι το έθνος είναι πρώτη αξία. Προβάλλει τον ελληνισμό ως δημιουργό πολιτισμού και θεωρεί ότι επιδρά σε πολιτισμούς άλλων λαών.

Άλλωστε τα τμήματα του ελληνισμού που ζουν σε άλλα κράτη συνεχίζουν να παράγουν πολιτισμό.⁵⁵ Μπορεί η Ελληνική φυλή να μην έμεινε αιματολογικά καθαρή, διατηρήθηκε όμως ως Έθνος Ελληνικό. Το Έθνος είναι ένας ζωντανός οργανισμός, για το Ίωνα Δραγούμη. *« οι Έλληνες είναι ο περιούσιος λαός, ο προορισμένος παράκλητος, που η ιστορική πρόνοια έχει τον «κλήρο του» τον προορισμό του δηλαδή να εκπολιτίσει την Ανατολή και να επιφέρει τάξη και ασφάλεια»*⁵⁶ Το Έθνος πρέπει να αποκτήσει δική του υπόσταση. Κατά τη γνώμη του Δραγούμη υπάρχουν ανώτερα και κατώτερα έθνη. Διαχωρίζει τα έθνη σε πολιτισμένα

⁵³ Θεοδωρής Αντωνόπουλος//www.lifo.gr/culture/vivlio/giati-o-ion-dragoumis Άρθρο για το βιβλίο του Γιώργου Μαζή «Ίωνας Δραγούμης Ο ασυμβίβαστος

⁵⁴ Το ίδιο

⁵⁵ Δραγούμης, Ο Ελληνισμός μου και οι Έλληνες (1903-1909)-Ελληνικός Πολιτισμός (1913), Εστία, Αθήνα 1927, σ. 94.

⁵⁶ Γεώργιος Καραγιάννης, Μεταπτυχιακή εργασία «Το Όραμα της Μεγάλης Ιδέας» .σ29.

και βάρβαρα, το Ελληνικό ως δημιουργός πολιτισμού το τοποθετεί στα άξια και σημαντικά, στα κατώτερα κατ ονομάζει τους Τούρκους και τους Σλάβους που είναι και οι δύο βασικοί εχθροί του ελληνισμού.⁵⁷

⁵⁷ Το ίδιο.σ.37

Δ.3.ΕΘΝΟΛΑΤΡΕΙΑ

Ο Ίωνας Δραγούμης, εκφράζει ότι τα πνευματικά δημιουργήματα του ελληνισμού, υπερτονίζουν την ιδιοφυία του Ελληνικού λαού, την ικανότητά επιβίωσης μέσα στο χρόνο και προσθέτει ότι η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, το κλίμα της το φυσικό περιβάλλον δηλαδή που ζουν οι Έλληνες διαμόρφωσε το χαρακτήρα της φυλής. « το αμίμητο του Ελληνικού πολιτισμού το συγκρίνει συχνά με τον «κατώτερο δυτικοευρωπαϊκό»⁵⁸ Αυτός είναι και ένας από τους λόγους που αντιμάχεται την υιοθέτηση ιδεών και συνηθειών από τους δυτικοευρωπαίους Γενικότερα για τον ίδιο η φυλή των Ελλήνων, είναι η ευγενικότατη όλων των φυλών καθώς η δημιουργία πολιτισμού είναι μέσα στην ιδιοσυγκρασία της. Όσον αφορά τη γλώσσα, θαυμάζει τη συνέχειά της, μέσα στους αιώνες αλλά και επικρίνει την επιβολή της αρχαίας γλώσσας στους νέους. Από εθνικιστική σκοπιά η εμμονή της εκπαίδευσης στους αρχαίους φιλοσόφους και συγγραφείς αποδυναμώνει την προσήλωση στο μεγάλο ιδανικό της Ελληνικής αυτοκρατορίας και τη δημιουργία ενός νέου Ελληνικού πολιτισμού.

Ο Δραγούμης επιφυλάσσει για τον εαυτό του , όπως δηλώνει ο ίδιος το 1909 τον ρόλο του οδηγητή του έθνους. *«εγώ θα κάμω τη σκέψη που χρειάζεται το έθνος. Εγώ θα δω εκείνο που δε βλέπει εκείνο ... θα είμαι εγώ ίσως ... ένας απλός οραματιστής ... μέσα στους πολλούς τυφλούς»*⁵⁹ Θεωρεί ότι το έργο που αναλαμβάνει, είναι να ενώσει όλες τις δυνάμεις μεταδίδοντας την εθνική πίστη, παρακινώντας τους να δράσουν. Είναι μία υποχρέωση που νοιώθει απέναντι στο Έθνος. Ως εθνικιστή ορίζει το ενεργητικό άνθρωπο που εργάζεται άοκνα για το έθνος του , προσφέροντας όλες του τις δυνάμεις σε αυτό, όπως βλέπει άλλωστε και τον εαυτό του στον οποίο αναθέτει το έργο της ένωσης⁶⁰. Ο Δραγούμης πιστεύει ότι το έθνος δημιουργεί ξεχωριστά άτομα που έχουν το προνόμιο να μπορούν να ηγηθούν και να καθοδηγήσουν ένα εθνικό πρόγραμμα. Φυσικά θέτει και τι τον εαυτό του ως ένα εξέχων, δυνατό, ξεχωριστό άτομο. Για να διαπρέψει το έθνος πρέπει να υπάρχουν ιδανικά για την πραγματοποίηση των στόχων του. Τα ιδανικά αυτά τα αντιλαμβάνεται ως την ανάπτυξη του Ελληνικού κράτους και την ένωση της φυλής.

⁵⁸ Το ίδιο σ.31

⁵⁹ 6 Γ. Κόκκινος, Ο πολιτικός ανορθολογισμός στην Ελλάδα, Το έργο και η σκέψη του Νεοκλή Καζάζη (1849-1936), Τροχαλία, Αθήνα 1996, σ. 21

⁶⁰ Γεώργιος Καραγιάννης, Μεταπτυχιακή εργασία «Το Όραμα της Μεγάλης Ιδέας» σ. 34

Δ.4.Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

Όταν ο Δραγούμης υπηρέτησε στο προξενείο του Μοναστηρίου, αρχίζει να δρομολογεί την οργάνωση για την απελευθέρωση της Μακεδονίας, η σωτηρία της έγινε αυτοσκοπός του. Στην αλληλογραφία με τον πατέρα του Στέφανο Δραγούμη, διατύπωνε έντονα την ανησυχία του για τον αφανισμό του ελληνισμού της Μακεδονίας. Αναλαμβάνοντας πρωτοβουλία, με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων του ελληνισμού στην Μακεδονία, ίδρυσε με άλλους Έλληνες τη «Μακεδονική άμυνα» και προσπάθησε να οργανώσει τις ελληνικές κοινότητες να αντισταθούν. Δημιούργησε ένα δίκτυο σε συνεργασία με σημαντικές προσωπικότητες της περιοχής, προκειμένου να προετοιμάσει το ξεσηκωμό της Μακεδονίας. Θεωρείται ότι ο Μακεδονικός Αγώνας⁶¹ ήταν δημιούργημα του Δραγούμη. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η μετάθεση του στην Κωνσταντινούπολη, που μαζί με τον Αθανάσιο Σουλιώτη- Νικολαΐδη. Ιδρύουν την οργάνωση Κωνσταντινουπόλεως σε μια ταραγμένη περίοδο για την Τουρκία με τους νεότουρκους. Η συμβολή του ήταν καθοριστική καθώς ανέδειξε 26 Έλληνες βουλευτές. Φυσικά η δράση του Δραγούμη στην Κωνσταντινούπολη ενόχλησε τις τουρκικές αρχές, με συνέπεια την μετάθεσή του στη Ρουμανία.

Στα πλαίσια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, συμμετείχε ενεργά, ως διπλωματικός ακόλουθος του Κωνσταντίνου στις διαπραγματεύσεις για την παράδοση της Θεσσαλονίκης. Η θέση του στο διπλωματικό σώμα του επέτρεπε να δρα αυθαίρετα με αποτέλεσμα, πρωτοβουλίες όπως η διαταγή που έδωσε, χωρίς τη συναίνεση του πρωθυπουργού –την περίοδο που ήταν τμηματάρχης στο υπουργείο εξωτερικών- να καταληφθεί το Καστελόριζο και να ενωθεί με την Ελλάδα. Η ενέργεια του αυτή προκάλεσε κρίση στην κυβέρνηση και εξόργισε τόσο τους Ιταλούς όσο και το Βενιζέλο με συνέπεια να εξαναγκαστεί σε παραίτηση Βέβαια το μέτρο αυτό ήταν προσωρινό καθώς ανακλήθηκε και αντικαταστάθηκε σε ποινή αργίας δύο μηνών. Παρ' όλα αυτά, συνέχισε να αντιστέκεται και να αμφισβητεί την πολιτική του Βενιζέλου με την αντίθεσή του στην άρνηση διαπραγματεύσεων από το Βερολίνο για την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των Ελλήνων της Θράκης και της Μικράς Ασίας με τους τούρκους της Μακεδονίας

⁶¹ Δημοσθένης Κούκουνας, *Ίων Δραγούμης*, περ. Ιστορικές Μορφές, αρ.6, Αθήνα, εκδ. Μέτρον, 2008, σ.74

Το 1915 τάσσεται υπέρ της συμμετοχής χώρας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντατ με την προϋπόθεση να ζητηθούν ανταλλάγματα. Ανέπτυξε πλούσια δράση εναντίον του Βενιζέλου και της πολιτικής του, άλλωστε θεωρείται μαζί με τον Βενιζέλο ο αρχιτέκτονας του εθνικού διχασμού. Ο Δραγούμης βάζει κατά της Αντάτ καθώς θεωρεί πως παραβιάζει την εθνική κυριαρχία. Η στάση του αυτή τον στοχοποίησε τόσο εντός της κυβέρνησης όσο και στους συμμάχους με συνέπεια την εξορία του. Οι πολιτικοί αντίπαλοι του Δραγούμη τον θεωρούσαν ενορχηστρωτή της αντιπολίτευσης . Με αφορμή την απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου στο Παρίσι στις 30 Ιουλίου του 1920 , συλλαμβάνεται την επόμενη μέρα και δολοφονείται με συνοπτικές διαδικασίες .

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΠΟΨΕΩΝ

«Η μοναδικότητα του έθνους αποτελεί το πολιτικό μοτίβο όλων των εθνικισμών και συνεπώς και του αντίστοιχου ελληνικού , ο οποίος με τη μορφή της Μεγάλης ιδέας επιδίωξε στο παρελθόν να ταυτίσει τα εθνικά, πολιτισμικά και γλωσσικά όρια του Ελληνισμού με τα αντίστοιχα του νεοελληνικού κράτους. Ωστόσο η μερική διάψευση των αλύτρωτων προσδοκιών του 1922 και η επακολουθήσασα προσπάθεια αναζήτησης νέων εθνικών οραμάτων, οδήγησε στην ενίσχυση της ιδεολογικής τάσης που αντιμετώπιζε τι έθνος ως πνευματική κυρίως οντότητα»⁶²

Η ιστορική μνήμη και η αίσθηση της συνέχειας της ιστορίας οδήγησαν στην επιρροή του Γαλλικού Διαφωτισμού και τα κηρύγματά του για το έθνος. Έως τον 18^ο αι δεν συναντάμε τον εθνικισμό με τον τρόπο που τον αναλύει ο Παπαναστασίου. Δε γέννησε αυτός ο εθνικισμός το έθνος ως πολιτικό ιδεολογικό κίνημα. Ο Παπαναστασίου όπως και ο Κανελλόπουλος εξετάζουν το ζήτημα της εδαφικότητας θέτοντας το ερώτημα ποια είναι τα όρια του; Ο Κανελλόπουλος βλέπει τα όρια ενός κράτους με εθνικιστική πολιτική να επεκτείνονται εκτός του εδάφους του επιβάλλοντας την οικονομική του και πνευματική του επιρροή. Ο Παπαναστασίου από τη μεριά του θεωρεί την «σύνδεση του έθνους με μία εδαφική περιοχή δεδομένη. Αυτή η σύνδεση έχει ιδιαίτερη σημασία. Η εδαφικότητα είναι το σταθερό στοιχείο της υπόστασης των εθνικών συλλογικών οντοτήτων. Δεν υπάρχει εθνικό σύνολο ιστορικά ασύνδετο από εδαφική περιοχή.»⁶³

Ο Παπαναστασίου δέχεται την τοποθέτηση του Ratzel γερμανού γεωβιογράφου, ότι το έδαφος αποτελεί το υπόβαθρο του οικονομικού και πολιτισμικό βίο καθορίζει τον τρόπο διαβίωσης των ανθρώπων, καθώς και τη μορφή του κράτους. Κάθε άνθρωπος δεν νοείται χωρίς έδαφος και αυτό αποτελεί το υπόβαθρο του πολιτισμικού και οικονομικού του βίου.

Έτσι ο «Παπαναστασίου δέχεται την επίδραση του οικονομικού παράγοντα στη γέννηση του εθνικισμού, αλλά δεν αποδέχεται ότι προσδιορίζεται μόνο από

⁶² Κλεάνθης Παπαδόπουλος Έρευνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιστημονικών Θεμάτων, Τεύχος 11^ο 5-19,2016

⁶³ Αλέξανδρος Παπαναστασίου. «Ο εθνικισμός και άλλα κείμενα.» Εκδόσεις Ευρασία σελ.23

οικονομικούς όρους.»⁶⁴ Ο Ίωνας Δραγούμης όσον αφορά το έδαφος και τα χαρακτηριστικά του, «προσθέτει ότι η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, το κλίμα της, το φυσικό περιβάλλον δηλαδή που ζουν οι Έλληνες διαμόρφωσε το χαρακτήρα της φυλής.»⁶⁵ Το ίδιο και ο ομοϊδεάτης του Περικλής Γιαννόπουλος., ο οποίος προτρέπει τους Έλληνες να κινηθούν προς τη γη να ανακαλύψουν την Ελληνική αισθητική τους .Να τη λατρέψουν, να πιστέψουν σε αυτή και στους εαυτούς τους. Να συνειδητοποιήσουν τη φύση και το χώρο της Ελλάδας.⁶⁶Ελληνολάτρες και οι δύο μοιράζονταν το ίδιο όραμα

Ο Γιαννόπουλος στο βιβλίο του «ΕΚΚΛΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΚΟΙΝΟΝ» προτρέπει τους Έλληνες να ξυπνήσουν από τον αποχαυνωτικό λήθαργο του πνευματικού ραγιαδισμού. Τονίζει τη μοναδικότητα της Ελληνικής γης και τη θέση των Ελλήνων στη παγκόσμια πνευματική πρωτοπορία κάνοντας ταυτόχρονα μία ανασκόπηση στην Ελληνική ιστορία. Για να καταλήξει ότι η Ελληνική φυλή θα βρει την πίστη στον εαυτό της και τον πνευματικό προορισμό της αφού πρώτα χτυπηθούν ο στείρος δασκαλισμός, η προσήλωση στο χρήμα, η εγκατάλειψη των Εθνικών συμφερόντων και η προσκόλληση στον Ευρωπαϊκό ζυγό.⁶⁷

Ο Παπαναστασίου δίνει ιδιαίτερη σημασία στην εδαφικότητα ενός έθνους και την αλληλοεπίδραση του με το περιβάλλον. Το έδαφος και το φυσικό περιβάλλον επηρεάζουν το εθνικισμό με διάφορους τρόπους .Βεβαία δεν αποδέχεται ότι οι φυλετικές και εθνικιστικές διαφορές μπορούν να εξηγηθούν από τις διαφορές του φυσικού περιβάλλοντος .Αλλά δεν αμφισβητεί ότι το φυσικό περιβάλλον επιδρά στη σκέψη στις συνήθειες, τον πολιτισμό ενός έθνους Η επίδραση αυτή όμως δεν ενεργεί το ίδιο σε όλα τα στάδια της εξέλιξης ενός έθνους, καθώς όταν έχει διαμορφώσει ιδιοσυγκρασία , η αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντος δεν τη μεταβάλλει εύκολά.⁶⁸ Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος εκφράζει την άποψη ότι το έθνος δεν είναι δημιουργημα

⁶⁴ Το ίδιο σελ 25

⁶⁵ Θεόδωρης Αντωνόπουλος// Άρθρο για το βιβλίο του Γιώργου Μάζη «Ίωνας Δραγούμης Ο ασυμβίβαστος» www.lifo.gr/culture/vivlio/giati-o-ion-dragoumis

⁶⁶ Νικόλαος Καρράς « Περικλής Γιαννόπουλος» Εκδόσεις Πελασγός. ΑΘΗΝΑ 2010 σ.22

⁶⁷ Το ίδιο σ.35

⁶⁸ Αλέξανδρος Παπαναστασίου. «Ο εθνικισμός και άλλα κείμενα.» Εκδόσεις Ευρασία σ.94

της φύσης αλλά της ιστορίας δημιουργήθηκε από τη δράση του ανθρώπου και δεν αποτελεί στοιχείο της οντότητας του.⁶⁹

Οι απόψεις των Παπαναστασίου, Κανελλόπουλου για τη συμβολή της θρησκείας στην ανάπτυξη του εθνικισμού συγκλίνουν σε αρκετά σημεία. Όταν υπάρχει σύμπτωσης έθνους και θρησκείας, η ανάπτυξη του εθνικισμού είναι ευνοϊκή, τούτο εκφράζει ο Παπαναστασίου στη μελέτη του για τον εθνικισμό.⁷⁰ Ο Κανελλόπουλος από τη μεριά πιστεύει ότι στην Ελλάδα υπάρχουν ικανοί λόγοι να θεμελιώσουν έναν θρησκευτικό εθνικισμό, καθώς ο Ελληνικός λαός ανήκει σε μία και μοναδική θρησκεία. Σε μια θρησκευτική κοινωνία, όπως είναι η Ελληνική, κύριοι φορείς είναι οι διανοούμενοι οι οποίοι βέβαια κατέχουν εξέχουσα θέση, η οποία τους δίνει τη δυνατότητα να καλλιεργήσουν έξω εκκλησιαστική, πνευματική και πολιτική δράση.⁷¹

«Ο Χριστιανισμός, λόγω του εθνικισμού του και της αποκλειστικότητάς του, άσκησε πολύ μεγαλύτερη επίδραση από ότι οι παλαιότερες θρησκείες στην ανάπτυξη του εθνικισμού. Αλλά αυτή η επίδραση του χριστιανισμού ενώ θα έπρεπε να είναι σύμφωνη με την ουσία του, αποκλειστικά στην προσέγγιση των διαφόρων εθνών - αν και άσκησε ομολογουμένως και τέτοια - εκδηλώθηκε περισσότερο στη δημιουργία εθνικών ρηγημάτων. Υπήρξαν σκοτεινά χρόνια την περίοδο του μεσαίωνα. Σταυροφορίες, πόλεμοι μεταξύ καθολικών διαμαρτυρόμενων. Και αυτά σε χρόνους θρησκευτικού φανατισμού.»⁷²

Ο Περικλής Γιαννόπουλος ως Ελληνολάτρης, βάζοντας τις βάσεις του ιδεολογικού εθνικισμού, θεωρούσε ότι την ορθοδοξία ή την απορρίπτεις ή την αποδέχεσαι όπως είναι. Ως πρώτος κήρυκας του Ελληνικού Εθνικισμού υποστήριξε «κάτω τα χέρια από το δόγμα»⁷³. Εχθρός της νεωτερικότητας θεωρεί ότι τίποτα δεν πρέπει να αλλάξει τα δεδομένα του Ορθόδοξου Χριστιανισμού. Διαχρονικά η ελληνική θρησκεία απέκτησε το απαραβίαστο και αφού είναι κτήση της χώρας μας είναι εθνική και

⁶⁹ Παναγιώτης Κανελλόπουλος «Άπαντα κοινωνιολογικά» Τόμος τέταρτος σ.100

⁷⁰ Αλέξανδρος Παπαναστασίου «ο εθνικισμός και άλλα κείμενα» Εκδόσεις Ευρασία.σ.53

⁷¹ Παναγιώτης Κανελλόπουλος ΕΛΛΑΣ «ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ». σ.660

⁷² Αλέξανδρος Παπαναστασίου «ο εθνικισμός και άλλα κείμενα» Εκδόσεις Ευρασία.σ.54

⁷³ Το ίδιο

ιερή.⁷⁴ . Ο λόγος του Γιαννόπουλου δεν τεκμηριώνεται επιστημονικά. Το έντονο συναίσθημα φιλοπατρίας και ο ρομαντισμός του τον οδηγούν σε αντιφάσεις, π.χ. όσο αφορά την Ελληνική Εκκλησία την επικρίνει δριμύτατα ότι η διάρκεια της δουλειάς για τετρακόσια χρόνια δεν θα υπήρχε αν καλλιεργούσε γνήσιο εθνικό πνεύμα. Το Ελληνικό πνεύμα υποτάχθηκε στο χριστιανισμό με συνέπεια να πρεσβεύει ότι είναι θέλημα θεού. Η εξάρτηση που είχε ο Έλληνας από τη θρησκεία, δεν τον ώθησε σε καμία προσπάθεια να απελευθερωθεί από την τούρκικη σκλαβιά. Η εξάρτηση αυτή κατά τον Γιαννόπουλο έβλαψε ανεπανόρθωτα τον ελληνισμό.⁷⁵ Όσον αφορά τον Ίωνα Δραγούμη, υποστηρίζει την ορθόδοξη θρησκεία γιατί είναι Ελληνική. Στον υπόδουλο ελληνισμό η εκκλησία είναι ένα κέντρο που δεν ξεχωρίζει από το σχολείο. Η ελληνική πνευματική ζωή δεν θα υπήρχε σε πολλά μέρη αν δεν υπήρχε η λειτουργία, που ήταν μία εθνική διαδήλωση.⁷⁶

Ο Περικλής Γιαννόπουλος όπως και ο Ίωνας Δραγούμης θεωρούνται οι αρχιτέκτονες του εθνικισμού. Και οι δύο αυτοί διανοούμενοι υποστηρίζουν με σθένος την ανωτερότητα της φυλής του Έλληνα . Ο Γιαννόπουλος είχε μεγάλη εμμονή με το ηρωικό παρελθόν, Ο Περικλής Γιαννόπουλος υμνεί την «ανωτερότητα της Ελληνικής φυλής» γι αυτό και πρεσβεύει ότι η δυνατότητα για πνευματική αναγέννηση είναι εφικτή. Πιστεύει ότι η Έλληνας από τη φύση τους έχουν υπεροχή «πνευματικής αριστοκρατίας» κάτι που φαίνεται από τον ψυχισμό τους αλλά και κάθε δημιούργημα τους. *«Πεπεισμένος βαθύτατα, ότι η ωραιότερη χώρα και η τελειότερη φυλή είναι η ελληνική, μισεί θανάσιμα κάθε βάρβαρο ξενισμό και ονειρεύεται την εθνική αναγέννηση στα δια της επιστροφής στα μεγάλα και αιώνια Πάτρια. Η αναγέννηση είναι εφικτή.»*⁷⁷

Ο Ίωνας Δραγούμης εκφράζει την άποψη ότι η φυλή των Ελλήνων, είναι η ευγενικότατη όλων των φυλών καθώς η δημιουργία πολιτισμού είναι μέσα στην ιδιοσυγκρασία της. Όσον αφορά τη γλώσσα, θαυμάζει τη συνέχειά της, μέσα στους αιώνες αλλά και επικρίνει την επιβολή της αρχαίας γλώσσας στους νέους. ότι τα πνευματικά δημιουργήματα του ελληνισμού, υπερτονίζουν την ιδιοφυία τ Ελληνικού λαού, την ικανότητά επιβίωσης μέσα στο χρόνο. Κατά τη γνώμη του Δραγούμη

⁷⁴ Περικλής Γιαννόπουλος, «Βυζαντινή μὲν ρινοκλασία δέ», «Ὁ Νουμᾶς», ἀρ. 32, 24-4-1903

⁷⁵ Το ίδιο

⁷⁶ <https://derkamerad.com/2017/06/089> (Επιμέλεια άρθρου, Αίας Δάλιος, Ελισάβετ Σιδέρη)

⁷⁷ Νικόλαος Καρράς « Περικλής Γιαννόπουλος» σελ.27 Εκδόσεις Πελασγός. ΑΘΗΝΑ 2010

υπάρχουν ανώτερα και κατώτερα έθνη. Διαχωρίζει τα έθνη σε πολιτισμένα και βάρβαρα, το Ελληνικό ως δημιουργός πολιτισμού το τοποθετεί στα άξια και σημαντικά.⁷⁸

Ξεκάθαρα αντίθετοι των απόψεων αυτών είναι ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ο Παπαναστασίου στη μελέτη του για τον εθνικισμό εκφράζεται αντίθετος ως την καθαρότητα του αίματος, και την αποκλειστικότητα της καταγωγής. Αντιτίθεται στον κοινωνικό εθνικισμό και στην αντίθεση τη φυλετική.⁷⁹ Υπάρχουν έντονα φαινόμενα φυλετικού αποκλεισμού, όπου το φυλετικό χάσμα είναι μεγαλύτερο από το χάσμα της διαφοράς πολιτισμού. Ο Κανελλόπουλος φτάνει στο σημείο να αμφισβητεί ακόμη και τον όρο φυλή, «*Σοβαροί ερευνητές που ερεύνησαν σοβαρά το πρόβλημα της φυλής, συμφωνούν ότι τα κριτήρια της φυλής είναι απλώς φυσικά η έννοια του όρου είναι εντελώς φυσική και όχι ιστορική. Τα γνωρίσματα, τα οποία χαρακτηρίζουν την φυλή είναι μεταβιβαζόμενα κληρονομικώς και δεν είναι δυνατό να μεταβληθούν από την ιστορία, είναι καθαρά βιολογικά και φυσικά.*».⁸⁰

Ο Κανελλόπουλος εκφράζει ανοικτά την άποψη ότι πίσω από κάθε ακραία φυλετική στάση είναι η αστική τάξη. Η αστική τάξη υποθάλλει τον ακραίο εθνικισμό καθώς έχει μεγάλα οικονομικά συμφέροντα. Από τη στιγμή που άρχισε ο Έλληνας να αποκτά εθνική συνείδηση συγχρόνως άρχισε να επικρατεί και η αστική τάξη η οποία διέλυσε κάθε δεσμό προς τις αρχές των μη κατεχόντων, εκμεταλλευόμενη, την δέα του έθνους, και την εθνική συνείδηση, προς το δικό της οικονομικό και πολιτικό συμφέρον. Ο εθνικισμός του οποίου φορέας είναι η αστική τάξη, εμφανίζεται ως αποτέλεσμα ακριβώς της στάσης αυτής, καθώς ο αστός απαρνήθηκε την πολιτική καταγωγή του και στράφηκε στην αποκλειστική επιδίωξη των συμφερόντων του. Αναφορά στην εθνική συνείδηση κάνει και ο Παπαναστασίου στην μελέτη του για τον εθνικισμό, «Τα εξωτερικά γνωρίσματα, γράφει δεν μπορούν να προσδιορίσουν

⁷⁸ Γεώργιος Καραγιάννης, Μεταπτυχιακή εργασία «Το Όραμα της Μεγάλης Ιδέας» .σ49

⁷⁹ Αλέξανδρος Παπαναστασίου «ο εθνικισμός και άλλα κείμενα» Εκδόσεις Ευρασία.σ.51

Ο όρος φυλή πρέπει να εννοηθεί στη στενή σημασία που στηρίζεται στα εξωτερικά ευδιάκριτα γνωρίσματα βάση των διαιρούν το γένος των ανθρώπων σε πέντε κύριες φυλές την λευκή, τη μαύρη, την μαλαική, την κίτρινη και την ερυθρά.(RATZEL)

⁸⁰ Παναγιώτης Κανελλόπουλος «Άπαντα κοινωνιολογικά» Τόμος τέταρτος σ.102

ένα πλήθος. Κι υποστηρίζει ότι το ασφαλέστερο γνώρισμα είναι εσωτερικό, είναι η συνείδηση, ως αναγνώριση από τους συγκροτούντες του έθνους ότι αποτελούν ένα ξεχωριστό σύνολο. Είναι το ασφαλέστερο, και ακριβέστερο σταθερό κοινό γνώρισμα, επειδή τα εξωτερικά χαρίσματα διαφέρουν.»⁸¹

« Ως εθνικιστή ορίζει το ενεργητικό άνθρωπο που εργάζεται άοκνα για το έθνος του , προσφέροντας όλες του τις δυνάμεις σε αυτό, όπως βλέπει άλλωστε και τον εαυτό του στον οποίο αναθέτει το έργο της ένωσης⁸².» Ο Δραγούμης πιστεύει ότι το έθνος δημιουργεί ξεχωριστά άτομα που έχουν το προνόμιο να μπορούν να ηγηθούν και να καθοδηγήσουν ένα εθνικό πρόγραμμα. Φυσικά θέτει και τι τον εαυτό του ως ένα εξέχων, δυνατό, ξεχωριστό άτομο. Για να διαπρέψει το έθνος πρέπει να υπάρχουν ιδανικά για την πραγματοποίηση των στόχων του. Τα ιδανικά αυτά τα αντιλαμβάνεται ως την ανάπτυξη του Ελληνικού κράτους και την ένωση της φυλής.

⁸¹ Αλέξανδρος Παπαναστασίου «ο εθνικισμός και άλλα κείμενα» Εκδόσεις Ευρασία.σ.15

⁸² Γεώργιος Καραγιάννης, Μεταπτυχιακή εργασία «Το Όραμα της Μεγάλης Ιδέας» σ. 34

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μετά από την ταπεινωτική ήττα του ελληνοτουρκικού πολέμου, αναπτύσσεται ο εθνικός λόγος από τον Ίων Δραγούμη και τον Περικλή Γιαννόπουλο, υπέρ μίας εθνικής ολοκλήρωσης. Είναι και οι δύο λάτρεις του ελληνικού πολιτισμού, αυτόνομοι στοχαστές, και πρωτοπόροι του φασισμού και του εθνικισμού στην Ελλάδα τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ο Γιαννόπουλος πιστεύει ότι χώρα οδηγείται σε απώλεια της πολιτιστικής της δύναμης εγκαταλείποντας τη δική της πολιτιστική παράδοση υιοθετώντας άλλες με τη ξενομανία που τη κατακλύζει. Ο Γιαννόπουλος πίστευε στη δημιουργία ενός «ανόθευτου ελληνικού πολιτισμού» που θα βασίζεται στη λαϊκή παράδοση. Ο Ίωνας Δραγούμης, εκφράζει την άποψη ότι η φυλή των Ελλήνων, είναι η ευγενικότατη όλων των φυλών καθώς η δημιουργία πολιτισμού είναι μέσα στην ιδιοσυγκρασία της. Τόσο ο Γιαννόπουλος όσο και ο Δραγούμης προσπαθούν με το έργο τους να προωθήσουν την εθνοκεντρική ιδεολογία στον ελλαδικό χώρο.

Θεωρούν ότι εθνικά και ιστορικά είναι δίκαιο η Ελλάδα να αναδειχτεί σε μία μεγάλη δύναμη με την ένωση όλου του ελληνισμού. Εμμένουν στο παλαιό αλυτρωτικό όραμα υπερτονίζοντας την ιδέα της ανωτερότητας του ελληνισμού και της επιρροής του στους άλλους λαούς με τους οποίους συμβίωνε. Ο Ίων Δραγούμης είναι μία αμφιλεγόμενη προσωπικότητα. Οι ιδέες του είναι δυσνόητες, δεν μπορούν να καθορίσουν με σαφήνεια τι ακριβώς πρεσβεύει. Ο Δραγούμης επιφυλάσσει για τον εαυτό του, όπως δηλώνει ο ίδιος το 1909 τον ρόλο του οδηγητή του έθνους, το ίδιο και ο Περικλής Γιαννόπουλος, θεωρεί ότι προορισμός του είναι να ξυπνήσει συνειδήσεις. Λέει ότι η βουλή, εξυπηρετεί συμφέροντα στενά τοπικιστικά και ατομικά. Μια βουλή που δεν αντιπροσωπεύει όλο τον ελληνισμό. Ο ίδιος δε θέλησε ποτέ να λάβει μέρος στην πολιτική, σε αντίθεση με τον Δραγούμη που έθεσε υποψηφιότητα και εκλέχτηκε ανεξάρτητος βουλευτής στη Φλώρινα το 1915.

Οι απόψεις τους, όσον αφορά στην κριτική που ασκούν στην κρατική πολιτική, συγκλίνουν σε μεγάλο βαθμό. Καταγγέλλουν τις ελληνικές κυβερνήσεις για παρέκκλιση από τους αλυτρωτικούς στόχους και για επίδειξη αυτοχθονισμού το κοινοβουλευτικό πολίτευμα με τον τρόπο που εφαρμόζεται δύναται μόνο να παράγει και να συντηρεί τη διαφθορά, παρεμποδίζοντας έτσι την εσωτερική πρόοδο και υπονομεύοντας την προοπτική της επέκτασης των συνόρων.

Την ίδια περίοδο έντονη είναι η παρουσία του Αλέξανδρου Παπαναστασίου στην πολιτική ζωή και η συμβολή του στη διαμόρφωση των δημοκρατικών αρχών Συνιδρυτής της Κοινωνιολογικής εταιρίας Σκοπός της Εταιρίας ήταν η αναγνώριση των πολιτικών που κυβερνούν ότι θα πρέπει να εξασφαλιστεί σε όλους ισότητα η ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Το περιοδικό που εξέδιδε η κοινωνιολογική εταιρία, « επιθεώρησις των κοινωνικών και νομικών επιστημών», είχε σημαντική απήχηση στο πνευματικό και πολιτικό κόσμο της εποχής. Ο Παπαναστασίος στη μελέτη του για τον εθνικισμό εκφράζει την αντίθεση του σε κάθε τι που οδηγεί έναν λαό σε προγονολατρία, με αίσθημα υπεροχής έναντι άλλων λαών. Ο εθνικισμός για τον Παπαναστασίος περιορίζεται στα όρια ενός έθνους ,ή στην προσπάθεια του να ενοποιήσει διαχωρισμένα μέρη του. Ξεκινώντας από αυτή την οριοθέτηση θέτει βασικό ερώτημα τι είναι έθνος; Χωρίς να θίγει το ζήτημα της σχέσης κράτους έθνους.

Ο Παπαναστασίος εξετάζει ποια μπορεί να είναι τα ουσιώδη γνωρίσματα για προσδιοριστεί ως έθνος μία συλλογική κοινότητα Πρόκειται για την καταγωγή την θρησκεία και τη γλώσσα . Αποκλείει τη καταγωγή επικαλούμενος τις , τις επιμιξίες που συμμετέχουν στη διαμόρφωση εθνικών συλλογικών οντοτήτων. Αποκλείει εύλογα και τη θρησκεία , αφού μεταξύ τους αλλόθρησκοι, ή και πιστοί διαφορετικών δογμάτων, ενδέχεται να αισθάνονται και να είναι μέλη της ίδιας εθνικής κοινότητας. Για τη γλώσσα ο Παπαναστασίος δέχεται ότι έχει μεγαλύτερη σημασία. Υιοθετεί την τοποθέτηση του σύγχρονου του γλωσσολόγου Μανόλη Τριανταφυλλίδη Μανόλη Τριανταφυλλίδη ,ότι κάθε γλώσσα δέχεται ξένες επιρροές αλλά και ότι τα ξένα στοιχεία συγχωνεύονται με την εθνική γλώσσα.⁸³

Στη μελέτη του για τον εθνικισμό τονίζει την μεγάλη επίδραση που ασκεί στις τύχες των λαών ο εθνικισμός. Μία αναδρομή στη νεότερη ιστορία μερικών σχετικά μικρών λαών, στους οποίους ολόκληρη τη ζωή τους κυριαρχεί η εθνικιστική ιδέα, κάνει φανερή την επίδραση αυτή. Η συμβολή του Παπαναστασίου στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, στο πολιτικό πολιτισμό, στον συνταγματικό λόγο και στην πνευματική πορεία του τόπου είναι πολύπλευρη. Ο ίδιος όμως δεν ξέχασε ποτέ ότι ψυχικά ανήκει στην κοινωνία των πολιτών, δηλαδή στους Κοινωνιολόγους.

⁸³ Αλέξανδρος Παπαναστασίου «ο εθνικισμός και άλλα κείμενα» Εκδόσεις Ευρασία.σ.11

Ο εθνικισμός είναι μία μορφή εκδηλώσεως του εθνικού αισθήματος που έχει τη ρίζα του στο κοινωνιολογικό ένστικτο και αποτελεί μία ανώτερη εκδήλωσή του. Το οποίο κοινωνικό ένστικτο δημιουργήθηκε από την κοινωνική ζωή η οποία δεν είναι αποκλειστικά ανθρώπινη ενέργεια αλλά έχει να κάνει με την εξέλιξη της κοινωνίας από την οποία προέκυψε ο άνθρωπος και πηγάζει γενικά από τον αγώνα της ύπαρξης του.⁸⁴

Το φαινόμενο του εθνικισμού τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα απασχόλησε έντονα και τον κοινωνιολόγο Παναγιώτη Κανελλόπουλο. Η δική του ερμηνεία στο έργο του είναι ότι δεν πρέπει να συγχέουμε το έθνος με τον εθνικισμό, Κυρίως φορέας του εθνικισμού για τον Κανελλόπουλο είναι η αστική τάξη της εποχής .η οποία εκμεταλλεύτηκε τη απότομη ανάπτυξη και την ελευθερία της χειραγωγώντας τα κατώτερα στρώματα του λαού.

Το κράτος , ως όργανο της αστικής τάξης και της αστικής οικονομίας στρέφεται κατά της ιδέας του έθνους.

Το ότι η αστική τάξη είναι ο κυρίως φορέας του εθνικισμού, και ότι η προερχόμενη από αυτήν κεφαλαιοκρατία υποθάλλει τις εθνικιστικές κινήσεις αυτό είναι μια αναντίρρητη αλήθεια. Ο εθνικισμός , του οποίου φορέας είναι η αστική τάξη, δεν είναι άμεσο και οργανικό προϊόν της ιδέας του έθνους , κατά της οποίας στρέφεται το αστικό κράτος. Έθνος και εθνικισμός είναι έννοιες οι οποίες μόνο κατά επίφαση συγγενεύουν μεταξύ τους. Ο εθνικισμός γεννάται από τη παραμόρφωση και όχι από τη θετική επέκταση της ιδέας του έθνους. Σε αντίθεση με τον Παπαναστασίου ο Κανελλόπουλος, ιδεοπολιτικά ανήκει στο συντηρητικό χώρο. όμως οι Κοινωνιολόγοι της εποχής των εκτιμούσαν , τόσο για το ήθος του όσο και για το έργο του. Άλλωστε έγινε μέλος της κοινωνιολογικής εταιρίας έπειτα από πρόταση του ίδιου του Παπαναστασίου.

⁸⁴ Το ίδιο σ.66

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παπαναστασίου Αλέξανδρος, Ο εθνικισμός και άλλα κείμενα, Ευρασία, Αθήνα, 2009.

Παπαναστασίου Αλέξανδρος, Η σημαντική συμβολή του στη δημοκρατία και στο συνταγματικό λόγο, Ίδρυμα της βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 2008.

Παπαναστασίου Αλέξανδρος, Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ, Κάδμος, Αθήνα, 2008.

Κανελλόπουλος Παναγιώτης, Άπαντα Κοινωνιολογικά, Γιαλλέλης, Αθήνα, 2008.

Κανελλόπουλος Παναγιώτης, Η κοινωνία της εποχής μας, Ιδιωτική Αθήνα, 1932.

Μελετόπουλος Μελέτης, Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Καπόν, Αθήνα, 2020.

Γιαννόπουλος Περικλής, Η Ελληνική Γραμμή και το Ελληνικόν Χρώμα, Νέα σύνορα, Αθήνα, 1992.

Καρράς Νικόλαος, Περικλής Γιαννόπουλος, Πελασγός, Αθήνα, 2010.

Chris Harman, Μαρξισμός Εθνικισμός, μαρξιστικό βιβλιοπωλείο, Αθήνα, 2018

Κοτζιάς Νίκος, Πατριωτισμός και αριστερά, Πατάκης, Αθήνα, 2014

Τριανταφυλλίδης Μανόλης, Αι Ξέναι Λέξεις εις τας άλλας γλώσσας, εκδ. 1907

Κόκκινος Γ, Ο πολιτικός ανορθολογισμός στην Ελλάδα, Το έργο και η σκέψη του Νεοκλή Καζάζη (1849-1936), Τροχαλία Αθήνα, 1996.

Κούκουνας Δ, Ίων Δραγούμης, Ιστορικές Μορφές, Αθήνα, Μέτρον, 2008.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

[https:// derkamerad, com /2017/06/089](https://derkamerad.com/2017/06/089) (Επιμέλεια άρθρου, Αίας Δάλιος, Ελισάβετ Σιδέρη)

www.lifo.gr/culture/vivlio/giati-o-ion-dragoymis Θεωρήσ Αντωνόπουλος //Άρθρο για το βιβλίο του Γιώργου Μαζή «Ιωνας Δραγούμης, Ο ασυμβίβαστος»

<https://www.sansimern.gr/biographies/178>

<https://pheidias.antibaro.gr/Giannopoylos/articles//noumas4>

ΆΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ

Γεώργιος Καραγιάννης, Μεταπτυχιακή εργασία « Το Όραμα της Μεγάλης Ιδέας»

Περικλής Γιαννόπουλος, «Βυζαντινή μεν ρινοκλασία δε», «Ο Νουμάς», αρ.32, 24-4-1903

Κλεάνθης Παπαδόπουλος Έρευνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιατημονικών θεμάτων, Τεύχος 11° 5-19,2016

Δημοσθένης Κούκουνας, ο Ιων Δραγούμης, Ιστορικές μορφές, Αθήνα, εκδ. Μέτρον, 2008

